
katsaus

Rauha ja rauhattomuus

Yksilönvapaus — unohtumassa oleva arvo ?

Rauhanliike raittiusliikekö ?

Itsenäisen elämän arvot

Irti työkeskeisestä ihmiskäsityksestä

Uusi uljas maailma rotuhygienian keinoin

Aktiivinen rauha ja pedagogiikka

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

6.1985

13. (25.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Merituulink. 9 A 15, 00170 Helsinki
ma-pe klo 9-16. P. 661 925
ps-tili 715 56-0

Toimittajat

Kari E. Turunen, päätoimittaja
Asa Haapalainen
Sini Piippo
Kaarina Vartiainen

Tilauksmaksu 70 mk
ps-tili 715 56-0

Irtomuuksot

ä 15 mk Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa,
Porilainen paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen
Luonnonsuojelun Tuki ja Kriittisen korkeakoulun toimisto

Kriittinen Korkeakoulu
on sitoutunut, opetusministeriön tukema kulttuurikeskus.
Se on perustettu vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille,
jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia
itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä,
joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen
sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja
mielipiteiden kohtaamiselle.

Johdanto:

Johdaja Ville Repo
Opetuspääll. Agneta von Essen
Toimittaja Heidi Hautala
Suunn.pääll. Markku Lehto
Professori Erkki Lähde
Koulutuspääll. Seppo Matinvesi
Toimittaja Juha Olavinen
Pääsihteeri A-V Perheentupa
Rehtori Tapani Sihvola
Osastopääll. Kalevi Suomela
Filtri Paula Tuomikoski
Professori Reijo Wilenius

Sihueeristö:

Antti-Veikko Perheentupa
— toiminnan yleinen suunnittelu
Esko Paakkola
— ohjelman suunnittelu

Mari Tuomola

— inhimillisen kasvun seminaari

Kari E. Turunen

— tutkijayhteisö

Asa Haapalainen

Terttu Lemström
Sini Piippo
— toimisto

Kriittisen korkeakoulun
jäsenmaksu 30 mk ainaisjäsenmaksu 300 mk.

SISÄLTÖ:

KARI E. TURUNEN:

Rauha ja rauhattomuus 3

ARVI TUOMI:

Yksilönvapaus — unohtumassa oleva
arvo ? 5

VAPPU TAIPALE:

Rauhanliike raittiusliikekö ? 9

MARTTI LINDQVIST:

Itsenäisen elämän arvot 10

AAPO RIIHIMÄKI:

Irti työkeskeisestä ihmiskäsityksestä 14

MARJATTA HIETALA:

Uusi uljas maailma rotuhygienian
keinoin 21

KARI E. TURUNEN:

Aktiivinen rauha ja pedagogiikka 27

Rauha ja rauhattomuus

Ihmisen on pakko olla suhteessa maailmaan. Se on elinehto. Suhteemme maailmaan on kuitenkin ongelmallinen, koska astuminen maailmaan merkitsee astumista toistenkin ihmisten maailmaan. Maailmassa risteilevät ihmisten tahdot. "Tiet riidel- len ristivät toisiaan" (Eino Leino).

Ihminen uskoo omaan ajatukseensa. Toivoo, että muutkin uskoisivat ja toteut- taisivat sitä. Näin syntyy vallan ongelma. Uskomukset, aatteet ja ajatusjärjestelmät kamppailevat vallasta. Niissä kehittyy ag- gressiivista paatosta, oikeassaolemista ja tuomitsemista, pahimmillaan häpäisemistä ja pakottamista.

Ihminen on myös pyyteellisesti liittynyt maailmaansa. Me haluamme liittymis- tämme tyydytystä; määrätynlaista tyydy- tystä, johon mieleemme on kiintynyt. Vaa- dimme, että ihmiset, yhteisöt ja yhteiskun- ta tyydyttävät meitä; tyydyttävät meidän tarpeemme, jotka ovat ehkä muuttuneet "oikeutetuiksi" ja "laillisiksi". Jokaisella on omat oikeutetut tarpeensa, jotka saatta- vat mutkistaa elämämme.

Ihminen haluaa aina jonkun osan maail- masta; tavarana, kunniana, rahana tai ase- mina. Meillä on aina ahne suhde todellisu- teemme. Ahneudet tahtovat mennä ristik- käin ja aiheuttavat ristiriitaa.

Ihmisen vallan, pyyteen ja ahneuden voi-

mat voi ponnistaen tiedostaa itsessään. It- sestään käsin voi nähdä, kuinka nämä voi- mat myös sitovat ihmisiä yhteen kutoen vallan, pyyteen ja ahneuden yhteisyyttä. Näin yhteisöt ja ryhmät voivat joutua konfliktiin. Kuvan voi laajentaa koske- maan kokonaisia yhteiskuntaluokkia ja jo- pa valtioita. Aivan kuin ylyksilölliset voi- mat kuljettaisivat massoja kohti ankaria kohtaloita.

Ihmisiä, ryhmiä ja joukkoja liikuttavat voimat ovat aina toiminnassa. Joskus ne ei- vät näytä pystyvän kehittämään massiivisia yhteiskuntien välisiä konflikteja. Toisinaan ne näyttävät ohjaavan historian massiivisia draamoja.

Mistä löytyy rauha; rauha, joka on tosin jatkuvasti uhattuna? Rauha tuskin löytyy päätöksestä, tekoja laillistavista teorioista. Yksilön kohdalla rauha löytyy repivien nar- sististen voimien, vallan, pyyteen ja ahneu- den hiljentymisestä; ihmettelevästä, kunni- oittavasta ja kohtuutta viljelevästä suhteesta ympäristöön. Rauha säilyy viljelemällä kulttuurin parhaimpia puolia.

Rauha ei ole hiljaisuutta, lepoa, surkas- tumista ja kuolemaa. Rauha on sisäisen elämän aktiivisuutta, mielen täyttymistä henkisestä aktiivisuudesta, mikä tasoittaa narsistisia voimia. Ne ovat aina riistäyty- mässä irti.

Jähmettyminen, pysähtyminen, kiinnipitäminen ovat yhteisöllisesti rauhan vihollisia. Liikkuvuus, aktiivisuus ja vuorovaikutus voivat rakentaa rauhaa yhteiskunnassa ja yhteiskuntien välillä.

Kyynisoivat ajatusvallat voivat estää ja tukahduttaa kykyämme tunnistaa ihmisen kulttuurista olemusta. Kulttuuri on parhaimmillaan viljellyt sitä, mikä on inhimillisesti arvokasta, jotain jolla ihminen ylittää itsensä. Kulttuuri on merkinnyt terapiää suhteessa ihmisessä myllertäviin voimiin. Kulttuuri elää vuorovaikutuksessa ja kosketuksessa.

Eurooppalaisen kulttuurin keskeinen harha on pimentänyt meiltä näkyvistä monia ihmisyyden alueita, pimentänyt suhdettamme ihmisyyteen. Tuo harha toteutui joskus 1800-luvulla, selvästi se näkyi jo viime vuosisadan lopulla. Harhan ydin on siinä, että sinänsä kunnioitettava luonnontieteellinen menetelmä rehevöityi (ideologisoitui) maailmankatsomukseksi, jota väljästi voi nimittää luonnontieteelliseksi materialismiksi.

Vähin erin luonnontieteellinen materialismi onnistui kaappaamaan käsiinsä likimain kaiken koulutuksen, mielipiteenmuodostuksen ja suhteen todellisuuteen. Se legitimisoitui suorastaan kirkollisella voimalla. Sen edessä ovat kumartaneet kaikki maalliset vallat, jopa uskonnollisetkin vallat.

Euroopan onnettomuuksien taustalla voimme nähdä haamun, joka on askel askelelta, vuosikymmen vuosikymmeneltä riistänyt kyvyn tunnistaa ihmisen moninaisuutta, erityisesti ihmisen henkis-kulttuurista olemusta. "Tieteellisen" maailmankatsomuksen pappeja on noussut kaikilta ilmansuunnilta, kaikista aatteista.

Luonnontieteellinen materialismi merkitsee pimeyden latautumista ihmisen parempaa tahtovan tietoisuuden pinnan alle. Se merkitsee rauhattomuutta, rauhan menettämisen uhkaa. Suomalaisessakin yhteiskunnassa pahenee koko ajan eräänlainen jäykkäkouristus, joka enteilee purkauksista. Kuitenkin suomalainen muunnos reaganismia saa politiikassakin laajojen kansanpiirien, jopa innostuneen tuen.

Ohut materialistinen rationaalisuus heikentää minuuden mahdollisuuksia orien-

toitua maailmassa. Maailmassa on paljon pahaa ja uhkaavaa, mutta sen kohtaamiseen tarvittaisiin aivan toisenlaista energettistä ajattelua, kuin mihin nuoriso nyt kasvatetaan. Minuudet heikkenevät, kun ajattelu, ihmisen tärkein jäsentävä väline maailman kaoottisuuden kohtaamisessa, ohenee.

Kun ajattelu ohenee, ohenee myös elämäntunto ja silloin tyydytystä on haettava primitiivisistä elämyksistä. Elämän makua on koettava, muuten elämä menee hukkaan. Ilman voimakasta ajattelua ei voi kohdata muuta kuin ihmisen alkeellisuutta, yksinkertaisuutta. Se on kaiken vanhoillisuuden lähtökohta ja siittää lopulta oikeistoradikalismia ja terrorismia. Pettymys ihmisyyden tunnistamisessa johtaa primitiiviseen järjestyksen kaipaukseen ja summitaiseen vihaan.

Ihminen kaipaa ihmisyytensä tyydyttämistä. Kasvatus pyrkii kuitenkin aivan muuhun. Kasvatukselle on ihminen juuri nyt vain väline. Korkeintaan kaunosieluinen hurskastelu jaksaa enää elää päättäjien mielissä. Syntyy tyhjää tilaa patologisille voimille, jotka lainomaisella varmuudella ottavat tilan käyttöönsä.

Rauha merkitsee yksilössä sisäistä täyteen tunnetta, ei paatoksen pyörteitä tai tietoisuuden sammumista maailmankatsomuksiin. Yhteiskunnassa rauha merkitsee elävää keskustelua, kritiikkiä, ennakkoloukkomusta. Se merkitsee tilan tekemistä erilaisille inhimillisille näkemyksille. Rauha sallii inhimillisyyden eri muotojen kukoista. Se ei ole hanakka luokittelemaan pyrkimyksiä oikeiksi tai vääriksi. Rauha on halukas kohtaamaan, koska se ei pelkää ja on kestävä.

Toivottavasti joulun lähestyminen ja saapuminen on tuonut mieleemme jälleen aidosti tunnistetun rauhan. Koettakaamme voimistaa tuota rauhaa, että se jaksaisi elää ja kohdata ihmetellen, kunnioittaen ja kohetuudella maailmaa muinakin vuodenaikoina. Jotta mielissämme olisi "joulu ainainen".

KET

Arvi Tuomi:

Yksilön vapaus — unohtumassa oleva arvo ?

“Vapauteen Kristus vapautti meidät. Pysykää siis lujina, älkääkä antako uudestaan sitoa itseänne orjuuden ikeeseen.” (Gal. 5:1)

“Ei ole tässä juutalaista eikä kreikkalaista, ei ole orjaa eikä vapaata, ei ole miestä eikä naista; sillä kaikki te olette yhtä Kristuksessa Jeesuksessa.” (Gal. 3:28)

Voidaan aivan perustellusti väittää, että nämä kaksi Galatalaiskirjeen lausumaa edustavat Uuden testamentin vallankumouksellista julistusta. Näin on asianlaista erityisesti, kun suhteutamme nuo sanat ajanhistorialliseen yhteyteensä. Samalla on kuitenkin nähtävissä, että Paavali viestittää tässä lukijoilleen kaksi erilaista asiaa, jotka tuntuvat riitelevän keskenään. Ensimmäinen lause korostaa vapautta, jälkimmäinen taas tasa-arvoa.

Useammin kuin kerran olen törmännyt seuraavaan kategoriseen kannanottoon: siellä missä on tasa-arvoa, ei ole vapautta ja missä vallitsee vapaus, siellä ei ole tasa-arvoa. Kieltämättä voidaan pitää tällaista ristiriidan asettelua pitkälle oikeaan osuneena. Silti molemmat edustavat ihmisyyden ydinarvoja, ja kumpikin vaatii oikeutetun asemansa. Kuvaannollisesti puhuen nämä kaksi asiaa suhteutuvat toisiinsa samaan tapaan kuin ristisymbolin pystypuun poikkipuuhun. Ne viittaavat eri suuntiin, mutta samalla kuuluvat kiinteästi toisilleen. Vapaus ja tasa-arvo täydentävät toisiaan, mutta myös korjaavat toisiaan. Jos vapaus johtaa mielivaltaan tai vain jonkin rajoitetun ryhmän etuisuuksiin, on esitettävä vastalause tasa-arvon nimissä; va-

paus taas huutaa itseään esiin silloin, kun tasa-arvon seurauksena on ihmisten tasa-päistäminen ja yksilön autonomian tukahduttaminen. Ettemme päätyisi yksipuoliseen joko/tai -asetelmaan meidän on syytä kysyä: missä suhteessa nämä kaksi ovat toteutuneet esim. länsimaaisessa demokratiassa tai vaikkapa korkeakoulumaailmassa? Seuraavassa keskityn tematiikkaan oman kulttuuripiirimme rajoissa ja joudun jättämään syrjään globaalin tason tarkastelun. Sanomattakin on selvää, että esim. kolmannen maailman näkökulmasta kysymys vapaudesta ja tasa-arvosta näyttäytyy kokonaan toisenlaisessa valossa kuin meillä koto-Suomessa.

Lienemme melko yksimielisiä siinä, että yhteiskuntapolitiikkamme on viime sotien jälkeen ollut tasa-arvopainotteista. Yhtäläisyys-periaate on kohotettu ylimmäksi hyveeksi. On ehkä myönnetty, että yksilön vapauskin on merkittävä arvo. Mielestäni on kuitenkin liian yksinkertaisesti uskottu, että vapaus seuraa automaattisesti tasa-arvon kintereillä. Haluan tässä yhteydessä vain lyhyesti viitata kahteen vaikeuteen vapaus-teeman kannalta. Ensiksi: tasa-arvoisuus ei ole merkinnyt vain vapauden mahdollistumista, vaan samalla myös ihmisyksilön kuormittamista mitä lukuisimmilla velvollisuuksilla. Koulupakko ja yleinen asevelvollisuus ovat nekin demokratiamme hedelmiä. Toiseksi on muistettava yhteiskunnan roolin jatkuva aktivoituminen. Tämähän ei ole voinut johtaa muuhun kuin voimakkaaseen säätely-tendenssiin. Tärkeintä on käyttäytyä siten kuin yhteis-

kunnan kannalta on suotavaa. Näin vapaus kutistuu jonkinlaiseksi puite-vapaudeksi. Yhteiskunta määrää ne rajat, joiden sisällä vapaus voi liikkua. Pessimistit puhuvat siitä, että jossain vaiheessa on tuloksena täydellinen holhous-yhteiskunta. Heidän varoituksensa ei ole mielestäni aiheeton.

Mitä sitten on vapaus? Tähän pilatusmaisesti asetettuun ontologiseen kysymykseen vastaaminen vaatisi puheen sijasta vähintäänkin luentosarjan. Tällä kertaa kysynkin mieluummin näin: *missä* vapaus voi todentua. Ja vastaukseni on yhtä yksinkertainen kuin kysymys: se voi realisoitua ainoastaan yksityisessä ihmisessä, subjektisissa. Siksi kuuluvat erottamattomasti yhteen nämä kaksi: vapaus ja ihmisen minä-tietoisuus.

Monet merkit viittaavat siihen, että kriittiseen ajatteluun kykenevä ihminen etsii tänä aikana erityisesti subjektina olemisen oikeutta. Hän kokee, että yhteiskunta on tehnyt hänestä pelkän objektin, johon kohdistetaan kasvatustoimenpiteitä ja jolta odotetaan yhä enenevässä määrin persoonattomia suorituksia. Subjektin osuus kutistuu kutistumistaan. Olemmekohan kohta siinä pisteessä, ettemme uskalla esittää edes vaatimatonta ajatusta, ellei se ole tuettu jonkin virallisen asiakirjan määräyksellä tai — mikä vielä parempaa — äskettäin tehdyllä tutkimuksella!

Olen viime aikoina muistellut niitä lukuisia seminaareja ja erilaisia yleisötilaisuuksia, joissa asiantuntijat ovat yrittäneet kuvailla ihmisen perussuhteita todellisuuteen. Usein näitä havainnollistettiin laajenevilla ympyräkehillä. On ensiksi suhde lähi-ihmisiin, sitten työhön, yhteiskuntaan, omaan kulttuuripiiriin jne. Kuvioon mahutuivat mukaan myös ihmisen suhde luontoon ja jopa yli-luontoon (uskontoon). Mutta yksi tärkeä funktio näistä esittelyistä säännöllisesti puuttui, nimittäin ihmisen suhde *omaan itseensä*. Tämä taitaa olla oireellista.

Vanhan ja kieltämättä triviaalilta kuulostavan aforismin mukaan jokainen on lähimpänä omaa itseään. Tällainen lause vaikuttaa lattealta, koska sen sisältämä ajatus on liian itsestään selvä. Mutta miten lienee laita todellisuudessa? Jääkö kuitenkin hämärimmäksi juuri tuo alue, johon meillä

kaiken järjen mukaan pitäisi olla mitä välittömin yhteys? Vai turvaudummeko tässäkin niihin, jotka edustavat objektiivisuutta, ja vetoamme psyykkisen todellisuuden asiantuntijoihin, jotta nämä kertoisivat, miten se suhde omaan itseen tulee rakentaa!

Lienenköhän edennyt jo aivan liian etäälle varsinaisesta tekstistäni ja Galatalaiskirjeen ajatusmaailmasta? Minulle voidaan huomauttaa, etteihän noihin aikoihin suuresti piitattu yksilön vapaudesta, koska oltiin sitouduttu kollektiivisiin ihanteisiin. Väite pitää paikkansa yleisessä mielessä, mutta sitä ei voi oikeutetusti soveltaa esim. Galatalaiskirjeeseen, koska siinä Paavali pyrkii nimenomaan *rikkomaan* perinteisen ajattelun rajat. Vapaudella on hänen teologiassaan tietysti kirkas perusteensa, Kristuksen sovituskeko on sen kulmakivi. Mutta huomatkamme, miten Paavali välittömästi tämän jälkeen vetoaa lukijaansa: "Pysykää siis lujina, älkääkö antako uudestaan sitoa itseänne orjuuden ikeeseen." Vaikka tekijä kirjeteknisistä syistä käyttäikin monikon toista persoonaa, te-muotoa, hän todellisuudessa kohdistaa sanansa suoraan yksilölle. Tuntuu mahdottomalta ajatella, että Paavali edellyttäisi vapaus-asiasa jonkinlaista ryhmäpäätöstä.

Ymmärtääksemme lähemmin Paavalin tinkimätöntä vapauden julistusta, meidän on suoritettava lyhyt kurkistus ajanhistorialliseen, konkreettiseen tilanteeseen. Tämä "pakanain apostoli" oli juuri hiljattain perustanut seurakunnan Vähän-Aasian Galatiaan ja sen jälkeen joutunut jatkamaan matkaansa. Pian paikalle saapui ryhmä juutalaisia, jotka tuomitsivat Paavalin julistuksen. Se oli heidän mielestään liian radikaalia. Suurimpana loukkauksena pidettiin sitä, että tuo itsetietoinen julistaja oli hylännyt lain pelastuksen ehtona. Nyt tuli galatalaisten kunnioitetun perinteen nimissä ottaa nopea liike taaksepäin. Oli ryhdyttävä noudattamaan kirjaimellisen tarkasti Mooseksen lakia ympärileikkauksesta alkaen. Paavalin kiihkeä vastareaktio Galatalaiskirjeessä perustuu oivallukseen, että jos palataan vanhan maailman järjestykseen, ei Kristus ole ihmiselle enää minkäänlaiseksi hyödyksi. Toiseksi näemme, miten Paavali puolustaa yksilön oikeutta kantaa

päävastuu omasta vapaudestaan.

Georg Wilhelm Hegel, filosofian suuri systeemin rakentaja, oli kyllin herkkä havaitsemaan Jeesuksen ja alkuseurakunnan julistuksen vallankumouksellisuuden. Hänhän, kuten tunnettua, tulkitsi maailmanhistorian kehitysprosessiksi, missä vapauden-tietoisuus asteittain kirkastuu. Siinä sanomassa, mikä levisi pahaisesta Palestiinasta jälkianttiin maailmaan, Hegel näki selkeän taitekohdan. Nyt ei enää ollut kysymys siitä, että vapaus koski vain muutamia — kuten vielä antiikin polis-valtiossa — vaan se ulotettiin jokaiseen yksilöön. Sittemmin kuitenkin kristillinen kirkko institutionalisoiduttuaan tuntuvasti kavensi tätä vapauden liikkumatilaa. Niinpä Hegelin mukaan onkin odotettava uutta vapauden-tietoisuuden esiin murtautumista aina uskonpuhdistukseen saakka. Tällöin hän korosti erityisesti Augsburgin tunnustuksen suurta periaatteellista merkitystä vapausaatteen kehityksessä.

Kohtaamme tässä samalla kiistellyn nimen Martin Luther, sillä hänhän on Confessio Augustanan varsinainen isä. Vapausteeman kannalta arviot Lutherista ovat heilahdelleet äärimmäisyyksien välissä. Milloin hänet on kohotettu vapauden apostoliksi, milloin taas leimattu synkän taantumuksen edustajaksi. Sivumennen todetta koon, että me Suomessa, maailman luterilaisimmassa maassa, tunnemme itseään Lutheria yleensä huonosti. Olemme kovin luterilaisia, mutta ei välttämättä paljonkaan luterilaisia. Erään kaavamaisen tulokinnan mukaan Luther kamppaili vapauden laitoksen paavinkirkon kahleista, mutta alistui ikään kuin uuden "paavin" eli raamatun sanan auktoriteettiin. Mutta oikeutetumpaa on päätellä aivan toisin. Todellisuudessa Lutherin herkeämättömän raamattututkimuksen tulos näkyy siinä, että hän sen äärellä löysi vapauden olla oma itsensä, tukahduttamatta omia sisäisiä tuntojaan. Hänen oivimpia kirjoituksiaan ovat Galatalaiskirjeen kommentaari sekä tutkimus Kristityn vapaudesta. Viimeksi mainittu kuuluu niihin kirjoihin, joihin uskonpuhdistaja halusi pitäytyä vielä kuolinvuoteellakin.

Meillä ei ole tarkkaa tietoa siitä, miten galatalaiset reagoivat Paavalin taistelukir-

jeeseen vapauden puolesta. Mitä taas Lutheriin tulee, hänen syvällistä vapaus-käsitystään ovat jälkipolvet usein ohentaneet. Itse asiassa joudumme tässä traagisen, ajatoman tosiasian eteen: ihminen ei välttämättä valitse vapautta, vaikka se olisi hänelle mahdollisuutena tarjolla. Tuntuu kuin hänelle olisi luonnostaan työlästä ottaa ratkaiseva askel vapauden suuntaan. Miksi? Paljolti siksi, että turvallisuuden tarve usein voittaa meissä vapauden kaipuun. Kyllä jokainen valitsisi vapauden, jos siihen voisi suoraan rynnätä ja sitten omistaa sen vaivatta. Mutta tämä ei käy. Vapaudellakin on sentään oma hintansa. Se on maksettava suostumisena itsenäiseen etsintään ja ylipäänsä vakavaan eksistoi-miseen. Tällöin ei voi myöskään välttyä yksinäisyyden, epävarmuuden eikä edes kosmisen vilun kokemiselta. Nämä negatio-ilmiot toimivat kuitenkin ikään kuin hiljaisina kutsujina kohti todellista vapautta.

Vapauden vaihtoehdot saattavat tuntua houkuttelevammilta. On ensiksikin olemassa kiusaus konformismiin, samanmuotoisuuteen. Helppoa on ajatella sitä, mitä muutkin ajattelevat, ja puhua siitä, mistä useimmat puhuvat. Toinen lavea tie johtaa siihen, että yksilö alistuu erilaisten johtoryhmien, vahvojen auktoriteettien tai idolien talutukseen. Juuri näissä näennäisturvallisuutta tarjoavissa malleissa on kätketynä orjuuden ies. Epävapauden hintana on voimakas ehdollistuminen. Ajatelkaamme vaikkapa sellaista ihmistä, joka mittaa oman olemisen oikeuttaan pelkästään ympäristöstä saamansa palautteen perusteella. Vapaudentietoisuus tulee näin uhratuksi sosiaalisuuden alttarille. Jollekulle toiselle taas riittää vapauden takeeksi riittävä privaatti-elämä, ja hän toteaa mielikseen vapaa-ajan lisääntymisen. Mutta kuinka usein käykään, että vapaa-ajan viettäjä urautuu ajanviete-asenteeseen ja ehdollistuu huviteollisuuden suurkuluttajaksi. Sen sijaan eksistoi-van haasteen kohtaaminen johtaa hänet sunnuntai-neuroosiin.

Seuraavaksi voisi kysyä, missä määrin tieteellinen ajattelu on ehdollistanut vapautta. On otaksuttu niinkin, että tieteen tulee tukeutua determinismiin, jolloin vapaudelle ei jää sijaa. Itse kuitenkin korostaisin, että vapaus on puhtaasti inhimillisen

tason asia, eikä se välttämättä vaarannu, vaikka esim. luonnon tutkimisessa päätyisimme kutakuinkin täydelliseen determinismiin. Ei ole siksi järkevää tehdä vaihtoehto-asetelmaa: vapaus vai determinismi. Sen sijaan sanokaamme Viktor E. Franklin tavoin, että inhimillinen vapaus on vapautta determinismistä huolimatta. On syytä kantaa aivan erityistä huolta tuon vapauden ulottuvuuden säilymisestä ja kaventumattomuudesta. Jos näet kiellämme vapauden, kiellämme samalla ihmisen vastuun. Ja seuraukset ovat silloin kohtalokkaat.

Kun olen tässä kautta linjan puolustanut yksilön oikeutta vapauteen, niin väärinymmärryksen välttämiseksi haluan tehdä erään selvennyksen. En kannata sellaista "mustaa" subjektivismia, mikä johtaa ajatussupistumaan: vain minä itse tässä ja nyt merkitsee jotakin. Tällä linjalla ajaudutaan paitsi täydelliseen arvo-relativismiin myös tieteen halveksimiseen sekä näköalattomaan, historiattomaan elämänasenteeseen. Puhun tästä asiasta varsinkin sen vuoksi, että uumoilen subjektivismiin olevan kehityksessä muoti-ilmiöksi opiskelijamaailmassa. En usko, että maailma onnellistuu, jos neutraali objektiivisuus-hakuisuus yritetään korjata sen täydellisellä vastakohdalla.

Ajatussupistumana on pidettävä myös sellaista luuloa, että omana itsenä oleminen sulkisi pois toisille ihmisille kuulumisen. Eikö pikemmin ole ajateltava, että juuri aito itseys johtaa näköpiiriin laajentumiseen, toisten ihmisten ainutlaatuisuuden kunnioittamiseen ja kommunikaatioon ympäristön kanssa. Vapaudessa on itseydellä jopa varaa unohtaa itsensä silloin, kun se kohtaa vetoomuksen inhimillisen kärsimyksen kuuntelemiseen, solidaarisuuteen ja konkreettiseen vastuunkantamiseen. Kristillisesti motivoituneen voimme sanoa näin: rakkaus on se avartava voima, joka osoittaa vapaudelle, ettei sen tule rajoittua vain siihen, mitä kutsumme itsensä toteuttamiseksi.

Otan esille vielä yhden tärkeän näkökulman. Myös syällisyys on inhimillisen elämän muuan tosiasia. Ellemme löydä siihen tyydyttävää ratkaisua, vapaus-käsitys jää pakostakin ontuvaksi. Muuan vaikeus on

nähtävissä jo perusasenneoitumisessa. Kirkko on ehkä liiaksi monopolisoitunut syällisyys-käsitteen itselleen, muualla se taas turhan helposti torjutaan.

Aivan äskettäin pidetyssä seminaarissa Lahdessa yritettiin todistella yli sadalle juristille, että syällisyyttä ei varsinaisesti ole olemassa. Mielestäni päätelmä on virheellinen, sillä tällöin pitäisi myöskin edellyttää, että ihminen ei ole moraalinen olento. Vaikka eliminoitaisiinkin kaikki se syällisyys, mikä aiheutuu kasvatuksesta ja muunlaisesta ehdollistamisesta, niin jäljelle jää itse ydin. Tarkoitin sitä ihmisen pysyvää tietoisuutta, mikä ilmenee ristiriitana: näin asiat ovat minun kohdallani ja noin niiden taas *pitäisi* olla. Toiseksi ihminen joutuu myöntämään yksilöllisen vastuunsa eksistoinnistaan tässä jännitekentässä.

Aloitin Paavalista ja päätän Jeesukseen. Tällä kertaa pyydän kiinnittämään huomiota erääseen yksityiskohtaan Jeesuksen tavassa kohdata kärsivä ihminen. Parantaessaan jonkin fyysisen sairauden hän saattoi samalla kertaa julistaa synnit anteeksi. Mitä meidän on pääteltävä tästä? Eikö ennen muuta seuraavaa: niin suuresti Jeesus kantoi huolta yksilön vapaudesta, että hän tarjosi huojennuksen siinäkin, missä toinen ei arvannut tai rohjennut edes pyytää apua. Ja viime kädessä hän näin toimiessaan tahtoi kirkastaa Jumala-kuvaa. Kaiken takana on hyvä Isä, jonka edessä ihminen saa elää uskallettua ja vastuullista elämää — vapaudessa.

Jeesuksen radikaali uudelleenarviointi ihmisenä olemisesta ja Jumalalle olemisesta kuuluu sittemmin kumuna alkuseurakunnan julistuksessa, etenkin Galatalaiskirjeessä ja viestittyä ihmiskunnalle ajasta aikaan. Mutta samalla on välttämätöntä nähdä, että vapaus voi jäädä turhaksi, ellemme yksityisinä ihmisinä tee siitä asianmukaista johtopäätöstä elämän käytäntöön. Siksi meille sanotaan: "Pysykää siis lujina, älkääkää antako uudelleen sitoa itseänne orjuuden ikeeseen."

Puhe Jyväskylän yliopiston avajaisissa
9.9.1985.

Vappu Taipale:

Rauhanliike raittiusliikekö ?

On kolme asiaa, joiden määrittäminen yhteisellä tavalla näyttää yhtä vaikealta: mielenterveys, raittius ja rauha. Totunnaisesti tämänkaltaisia ilmiöitä on määrittely poissuljentamenetelmällä; se tarkoittaa tilana, josta puuttuu jotakin, siis sen vastakohtana, jota on totuttu pitämään todellisenä. Mielenterveystyössä keskustelua on käyty monta kymmentä vuotta. Sen tuloksena näyttää mielenterveyssana juurtuvan tavalliseen kielenkäyttöön, mutta yhä edelleen mielisairaus, reaalinen vastakohta, on todellisempi ja vaatii enimmäkseen hoitoresursseja. Mielenterveyden todellinen olemus karkaa käsistämme, kun sitä haluamme määrittää. Raittius, satavuotisten ponnistelujen tavoite, näyttää yhtä vaikealta määrittellä, jos tehtävänä on etsiä sille itsenäistä, positiivista ja toimivaa sisältöä. Sananakin sillä on vanhahtava kaiku, joka asettaa sen tavoitteen kyseenalaiseksi. Totunnaisesti raittiusliikkeellä kaikkine toimintamuotoineen — vaikka emme tarkkaan olisi perehtyneetkään viimeaikaisiin ilmiöihin — näyttää olevan negatiivinen kaiku, kyse on toimintamuodoista, joita ei pidetä arvossa saati sitten vaikuttavina.

Onko rauhanliike raittiusliikkeen kaltainen? Tuo kysymys osoitettiin minulle Kriittisen korkeakoulun esitelmätilaisuudessa, jossa olin puhumassa omia ajatuskulkujani rauhantyön sisällöstä.

Omat ajatukseni kulkivat suunnilleen tällaisia latuja: Suomella on rauhantyön suhteen hyvin velvoittava asema. Me olemme eläneet 40 vuotta rauhassa. Noiden 40 vuoden aikana emme ole eläneet missä tahansa passiivisessa rauhassa vaan aktiivisessa ja määrätietoisessa rauhantyössä, ehkä osin sitä itse huomaamatta. Ponnistelut ovat osaksi olleet ilmiselvästi poliittisia ja ulkopoliittisia. Ne ovat johtaneet Suomen kiistattomaan puolueettomuusasemaan.

Olemme päätyneet tilanteeseen, jossa Suomessa on hyvät suhteet kaikkiin naapureihinsa. Samaan aikaan kansalaiset itse ovat työskennelleet omien mielikuviansa kanssa ja viimeisimmät tutkimustulokset osoittavat, että keskuuteemme varttuu nyt uusi sukupolvi lapsia ja nuoria, joille emme enää ole antaneet pelottavaa viholliskuvaa: lapsillamme ei ole enää vihollisia. Tämä merkitsee sitä, että meillä ei kansalaisten joukkona enää ole tarvetta elättää mielikuvaa pahasta, uhkaavasta, negatiivisia ominaisuuksia omaavasta, meille viekkaasta ja vaarallisesta kansasta, jota meidän tulisi pelätä ja varoa ja jota vastaan meidän tulisi varustautua. Mielestäni tämä on inhimillisyyden historiassa melkoinen saavutus. Se on pohja, jolta on hyvä ponnistaa.

Tämä ei luonnollisesti merkitse sitä, etteikö meillä olisi tapamme arvostaa ja väheksyä joitakin kansoja tai jopa naapureitamme. Tehkää nopea ajatuskokeilu: korvatkaa mielissänne jokainen Yhdysvaltain lippu Neuvostoliiton lipulla, jokainen englanninkielinen teksti ulkosalla ja lehdissä, mainoksissa ym. venäjänkielisellä tekstillä. Miten suhtautuisitte?

Omassa esityksessäni pohdin, miksi kaikesta tästä huolimatta todella eloisa, monipuolinen ja positiivinen rauhankäsitys on niin vaikea, ja miksi sen siirtäminen lapsille on myös niin vaikeaa. Sota ja sotaan liittyvät mielikuvat sisältävät edelleen lasten käsityksissä — paitsi vanhentuneita, menneisiin konventionaalisiiin sotiin liittyviä piirteitä tai lännen romantiikkaa — monia lapselle mieluisia asioita: jännitystä, vauhtia, pauketta, mahdollisuutta osoittaa sankaruutta, tehdä mahdoton mahdolliseksi. Rauhansankaruus ei vaikuta kimaltavalt, rauhankertomus ei jännittävältä. Jopa virallisesti hyväksytyissä poikkeusolosuunnitelmissa näytetään uskovien enemmän kan-

salaisten yhteistyökykyyn, luovaan ongelmanratkaisuun, ja myönteisiin voimavaroihin kuin rauhan ja järjestyksen aikaan konsanaan.

Onko rauhanliike raittiusliikettä? Kuljemmeko me — kuten kaavamainen käsitys raittiustyöstä menneiltä ajoilta antaa ymmärtää — pelottelemassa lapsia sodan kauhuilla, moralisoimassa kansalaisten aitoja harmin ja kiukun tunteita ristiriitojen lietsontana? Uskommeko epärealistisesti, että asevarustelun loputtua ja sotien lakattua hetkessä rauha puhkeaisi maailmaan ja kaikki eläisivät elämäänsä onnellisena loppuun asti? Mielestäni rauhanliike ja raittiusliike kyllä löytävät toisensa, koska ne aina killuvat samassa ongenkourussa pyrkinessään vastustamaan kauheaa ja lumoaavaa vastakohtaansa. Yhteistä on positiivisen, itsenäisen, todellisen ja rehellisen rauhankäsityksen luominen. Vastakohdasta ei myöskään voida sanoutua irti: se on aina olemassa niin kauan kuin sotaa maailmassa on, ja omalla painollaan se vetää vinoon ja vääristää toista myönteistä positiivista ääripäätä. Ei liene myöskään syytä pelätä hahattelijaksi leimautumista. Aina nousevat esille keskustelut ihmisluonnosta ja ihmisen todellisesta olemuksesta. Raittiusliikkeellä ei ole Aidsiaan kuten rakkausliikkeellä on, rauhanliikkeellä sensijaan on ydinase, joka on mullistanut koko maailman, tapamme ajatella ja elää.

Rauhanliikkeellä ja raittiusliikkeellä näyttää olevan yhteisiä piirteitä. Kummassakaan tapauksessa ne eivät saisi leimata toimintaa typeräksi tai naurettavaksi. Rauhanliikkeen tavoite on mielestäni realistisempi kuin raittiusliikkeen: ihmiskunta voi selviytyä ilman aseellisia kahakoita. Oman arvioni mukaan se on paljon todennäköisempää kuin selvittää yhden miehen tai naisen sodasta viinaa vastaan.

Eläköön aina maailmanparantajat ja maailmanparantajuus! Mielestäni Suomella on velvoittava asema maailman kokonaisuudessa tällä sektorilla, vaikuttaapa se miten naurettavalta tahansa joittenkin mielestä.

Artikkeli on laadittu Kriittisessä korkeakoulussa 1.10.85 pidetyn alustuksen pohjalta.

Martti Lindqvist:

Itsenäisen elämän arvot

Selittäjien maailma

Selittäjien maailma — sellainen tämä näyttää olevan.

Politiikkaa pidetään yhteiskunnan selittämisenä.

Kasvatusta pidetään teorioiden ja ohjeiden selittämisenä.

Uskontoa pidetään Jumalan selittämisenä.

Täydelliset selitykset luovat todellisuuden, missä maailma ja sen kuvaukset vaihtavat paikkaa keskenään. Mikä ei sovi teoriaan, sitä ei ole olemassa. Mikä ei ole uutisotsikoissa, se ei ole tärkeää. Ihmiset kysyvät itseään guruiltaan ja kansakunta kummisediltään. Kun minulle kerrotaan, kuka olen, kävelen nöyrästi talutushihnassa.

Useimmat ihmiset istuvat vankiloissa, joiden ovet ovat auki. Ja ovat turvassa itseltään ja elämältään.

Me puhumme hellyydestä, kun pitäisi olla hellä. Me puhumme rauhasta, kun pitäisi tehdä rauha. Me puhumme kivusta, kun pitäisi kohdata kipua. Me puhumme uskosta, kun pitäisi elää uskosta.

Maailmasta rakennetut teorit eksyttävät meidät maailmasta. Näin jätämme etäisyyttä itsemme ja oman elämämme väliin. Sekä ankarimmillaan että ihanimmillaan elämä on hyvin kouriin tuntuvaa, korvia vihlovaa, selkäpiitä karmivaa, silmiä häikäisevää ja sydäimestä puristavaa.

Siis tosi elämää ihmisen mittakaavassa.

Itsenäisen elämän ensimmäinen ehto on sen oivaltaminen, että ihminen on huikeasti enemmän kuin yksikään ihmistä koskeva teoria. Itsenäisyys on matka, mahdollisuus tulla uniensa mittaiseksi, Pentti Saarikosken aforismia käyttäkseni.

Pitkitetty helvetti ja varastettu tulevaisuus

Kevättalvella 1984 istuin iltaa saksalaisen ystäväni kanssa Hampurin lähistöllä. Mietiskelimme siinä ajan merkkejä, jotka ovat kerääntyneet mustiksi pilviksi maanosamme ja koko maailman tulevaisuuden ylle. Taas kerran totesimme suurvaltojen välisen ristiriitojen heijastukset Euroopassa. Pohdimme kehitysmaiden ja teollisuusmaiden välisiä riistosuhteita. Puntaroimme siirtotyöläisten asemaa, pakolaisuutta ja työttömyyttä. Aistimme ympärillämme tunnelman, joka nousee juurettomista, häkeltyneistä ja itseltään kadoksissa olevista ihmisistä.

Tuli hetken hiljaisuus. Sitten ystäväni sanoi: "Kuule, en minä enää tulevaisuutta pelkää — en edes pahinta kuviteltavissa olevaa tulevaisuutta. Minä pelkään sitä, että tämä nykyisyys, tämä paikalleen pysäytetty helvetti, ei lopu koskaan."

Hetkessä oivalsin ystäväni ajatuksen. Kasvava olento kuolee, jos hänen matkansa keskeytetään. Meiltä on yritetty varastaa tulevaisuus. Kaikki tarjoillaan valmiina, täydellisesti selitettynä ja muka välttämättömänä. Poliittikkakin on muodostunut "mahdollisen taidosta" "välttämättömyyksillä hallitsemisen taiteeksi". Muutosliikkeet ovat aina ottaneet annetun maailman hyvin todellisenä, mutta ei välttämättömänä. Nyt meille tarjotaan maailmaa, joka ei ole todellinen, mutta kuulemma välttämätön.

Kuvitelmat ihmiskunnan tulevaisuudesta

jakaantuvat kahteen häkellyttävällä tavalla toisistaan poikkeavaan ryhmään:

Toisaalta on haavekuvia maailmasta, jossa kaikki on vihdoin hyvin. Tuossa maailmassa ihmiset asuvat mukavasti, käyttävät tekniikan huipputuotteita, elävät turvallisesti ja huolettomasti sekä nautiskelevat. Kaikki on suunniteltu, organisoitu ja viimeistelty ihmisen puolesta valmiiksi. Ihminen on oikeastaan häiriötekijä, kiusallisesti keskeneräiseksi jäänyt luomus, joka pitäisi suunnitella valmiiksi. Kyseessä on kuva "valmiiksi tulleet maailmasta", joka on itselleen riittävä — siis oikeastaan kuollut, sillä todellinen maailma voi elää ainoastaan jatkuvassa tulemisen tilassa.

Toisaalta päällemme kaatuu joukko tulevaisuuden painajaisia. Hulluksi tulleet koneet, ympäristökatastrofit, sodat ja ihmisen manipulaatio tekevät selvää jälkeä. Myös kauhuista kasattu maailma on valmis. Se on palannut alkukaaokseensa. Siinä ihmisen aika on peruuttamattomasti ohi.

Kaikista ulkonaista eroistaan huolimatta molemmat em. tavat katsoa tulevaisuutta ovat pohjimmiltaan hyvin lähellä toisiaan. Molemmat näyttävät meille maailman, joka toteutuu omalla painollaan, meistä huolimatta. Ne jättävät meidän rooliksemme vain tapahtumien seuraamisen katsomosta käsin. Sieltä voimme vain joko taputtaa tai buuata sille, mikä tapahtuu vääjäämättä oman rautaisen logiikkansa voimalla.

Tämä on ryöstö. Tulevaisuus — siis meidän oma tulevaisuutemme — on varastettu. Sekä Jumala että ihminen on pantu viralta. Taisteluasetelma on valmis: toisaalta kasvumahdollisuuksiaan ja vastuutaan etsivä ihminen ja toisaalta "valmiiksi tullut maailma". Tässä lienee aikamme ristiriidoista suurin. Myös tehtävämmä on selvä. On löydettävä pohja, mistä ponnistaen ihminen voisi kulkea rohkeasti kohti tulevaisuutta maailmassa, joka on tarkoitettu ylläpitämään kaikkea kantamaansa elämää ja iloitsemaan siitä.

Elämän pimeä puoli

Juuri suomennetussa, hyvin hellyttävässä

kirjassa "Lasten kirjeitä Jumalalle" on pienen Piian kirje, joka lapsenomaisessa syvällisyydessään on hätkähdyttävä. Se kuuluu näin: "Miten sait selville että olet Jumala?" Kuka kirjoittaisi meille kirjeen ja kysyisi: "Koska opitte huomaamaan, etette ole jumalia?" Nimittäin suuruuden-hulluus ja elämän pimeän puolen loputon pakeneminen ovat varmimpia esteitä itsenäiseen elämään kasvamiselle.

Oikeastaan meille on kirjoitettu kolme kirjettä tuosta asiasta. Niiden tekijöiksi osoittautuu kolme P:tä — nimittäin Terho Pursiainen, Matti Pulkkinen ja Jussi Parviainen. Jokainen heistä on osoittanut vakuuttavasti, miten ihminen on aina sen vanki, mitä hän pakenee. Itsenäisyyteen yltääkseen ihmisen on mentävä oman pimeytensä sylitse.

Pursiaisen mukaan me kaikki sinkou-dumme esiin todellisuuden pimeästä, mutta villiä elämää sihisevästä pohjasta, joka on Sokean Äidin syli. Pursiaiselle todellisuuden sisin olemus on puhdas ja itsetarkoituksellinen luovuus. Sana sokea viittaa siihen, ettei luovuudella ole mitään erityisiä päämääriä tai merkityksiä oman itsensä ulkopuolella. Siihen ei liity mitään johdatus-ta eikä suunnitelmaa. Sokea Äiti jättää kaikki lapsensa orvoiksi — joko jatkamaan olemistaan tai tuhoutumaan omassa varas-saan.

Kirjansa katkelmallisessa ja luonnoksen-omaisessa lopussa Pursiainen etsii aidon — tai kuten hän itse sanoo: autenttisen ja transparentin — ihmisen ihannetta. Vain aito ihmisyy voi purkaa maailmassa vallitsevan tuhon logiikan. Aito ihmisyy edellyttää elämän pimeän pohjan katsomista ja pelon synnyttämien turvallisuusjärjestelmien hylkäämistä. Aidon ihmisyyden on kasvettava luovaksi harhaoppisuudeksi kaikkien luutuneiden traditioiden sisälle. Sen on nähtävä myös hyvydessä ja onnis-tuneisuudessa piilevä tuhoavuus ja vieraan-tuminen. Aitous on kapinaa. Siinä Jumala-kin asetetaan tarvittaessa syytettyjen pen-kille.

Matti Pulkkinen teurastaa rujossa kirja-jättiläisessään "Romaanihenkilön kuolema" kaikki unelmat ja viralliset tekojuma-lat: rauhanliikkeen, naapuriystävyyteen pe-rustuvan turvallisuuspolitiikan, kehitys-

avun, lähetystyön, taiteen, tutkimuksen ja lopulta oman itsensäkin kirjailijana. Teok-sen paljon siteerattu avainkohta kuuluu: "Tee kieli oudoksi. Kirjoita kylmä kirja. Tämän maailman veroinen." Totuuden kieli on Pulkkinen mukaan "suora ja järje-tön". Paha on "puolet elämästä". Sen ih-miset ovat unohtaneet. Kirjansa selitykseksi Pulkkinen sanoo: "Minun oli oltava he-rättämättä toivoa, edes kerran oltava pettä-mättä niitä joiden kohdalla se jää turhak-si."

Entä se kolmas P, Jussi Parviainen? Eräässä mielessä hän käy näytelmässään Valtakunta kaikkein suorimmin itse juma-loimisen kimppuun. Suuruudenhulluudes-saan Jumalan rakastajasta tulee demoni, joka tappaa rakkautensa kohteen ja syök-see itsensä krematorion tuliseen pätsiin. Näytelmän päähenkilö, Juska Paarma, ku-vaa sisäistä tunnettaan näin: "Tuntee syyllisyyttä siitä ettei sitten lopulta hallitsek-kaan koko maailmaa... voisi tuhota sen jos käyttäisi jumalantahtoaan väärin... tuntee syyllisyyttä koko maailman kuoleman puo-lesta siksi, että on itse kaikkivoipa..."

Ehkä ensimmäinen askel itsenäisen elä-män tiellä on luopuminen itsensä ja maail-man pelastamisen pakosta. On suostuttava niin pieneksi kuin sisäisesti tuntee olevansa. On otettava elämä lahjana, joka huikeasti ylittää oman osaamisemme mittakaavan, ja on antauduttava myös autettavaksi.

Otaa vastaan rakkautta, mistä ei voi mit-tään maksaa — siinä on elämän vaikein läksy.

Luova ja elämää säilyttävä hulluus

Arkkipiispa Vikström esitti kerran lauseen, jota on paljon siteerattu myöhemmin: "Viisaat pitävät kirkkoa pystyssä, hullut vievät sitä eteenpäin." Siinä on pähkinän-kuoressa karismaattisen ja hierarkkisen järjestelmän ikuinen jännite.

Ehkä kuitenkin olemme tulleet aikaan, jolloin hullut sekä vievät maailmaa eteen-päin että pitävät sitä pystyssä.

Turvallisuuden ja luovuuden arvoja on totuttu pitämään toisilleen vastakkaisina. Armeija, hallinto ja talouselämä pitävät yl-lä turvallisuutta. Niiden ansiosta meillä on

varaa myös hippeihin, vihreään liikeseen, taiteilijoihin, filosofiin ja kaikenkarvaisiin uneksijoihin. Näin on ajateltu.

Seurauksena on kuitenkin ollut yhteiskunta, joka pyrkii kovilla sektoreillaan maksimoimaan tehokkuutensa, luomaan suuria yksiköitä, yhdenmukaistamaan käyttäytymistä ja standardisoimaan sosiaaliset ja kasvatukselliset laitoksensa. Vaihtoehtoliikkeidenkin parissa suostuttiin tähän historialliseen kompromissiin. Hyväksyttiin kova sektori, kunhan reunojen pehmeille alueille jätettäisiin hulluille tilaa. Elefantti pyysi hiirtä tanssimaan ja hiiri suostui ajatellen tallaavansa takaisin, jos häntä tallattaisiin.

En usko enää tähän kovan ja pehmeän sektorin rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Elämän säilymismekanismi ovat aina perustuneet vaihtelevuuteen — siihen että luonto on tuottanut yhä uusia kykyjä ja kokeiluja. Rujoillakin kokeiluilla on ollut oma merkityksensä. Umpikujaankin päättäneet elämänmuodot ovat olleet tärkeitä ja pysyvä osa elämän historiaa.

On tullut aika havaita, että turvallisuudella ja luovuudella on yhteinen pohja. On kokeiltava kaikkea. Jokaiselle ratkaisulle on oltava kokeiltuja, sallittuja ja jatkuvasti ylläpidettyjä vaihtoehtoja. Kirkon on siedettävä kerettiläisiään. Koulujärjestelmän on tuettava rinnakkaiskokeiluja. Energiaa on tuotettava eri keinoin. Leipää on leivottava sekä kotona että leipomossa. Nälkäleirien ylläpitäminen ei riitä. Autiomaahan on istutettava puita tulevia sukupolvia ajatellen.

Elämän yhdenmukaistaminen on elämän vihaamista — silloinkin kun se tapahtuu elämän säilyttämisen mainoskylttejä kanttaen. Hulluissa on itsenäisen elämän tulevaisuus.

Opi köyhiltä!

Onko meillä ohjelmaa? Voidaanko pukea sanoiksi jokin periaate, joka auttaisi itsenäisen elämän arvojen toteuttamisessa?

Vastaukseni on: Opi köyhiltä!

Tämän vuoden yhteiskunnallisessa keskustelussa on terveellisesti tavalla tullut esille professori Jorma Sipilän teoria hyvin-

vointivaltion kriisistä, joka näkyy hyvin erilaisten ihmisryhmien syrjäytymisenä. Kuten on sattuvasti sanottu, yhä useammille yhteiskunta on kuin täysi bussi, joka menee ohitse. Yhteiskunta on juuri niin hyvä ja moraalinen kuin miten se kohtelee heikoimpia jäseniään. Mitkään tehokkuuslaskelmat eivät tässä auta. Sipilä totesikin keran sattuvasti talousmiesten valituksiin sosiaalipolitiikan kalleudesta: "Halvimmaksi tulisi tietysti, jos köyhät söisivät toisensa!"

Köyhiltä oppiminen on oikein, koska valta keskittyy aina ja kohtelee kaltoin kaikkein heikoimpia. Ellet tiedä, mitä pitäisi tehdä, asetu aina heikon puolelle. Todennäköisesti silloin osut oikeaan. Köyhiltä oppiminen on oikein myös siksi, että marginaaleissa asiat aistitaan aikaisemmin ja selvemmin kuin valtakeskuksissa. Siellä tiedetään meitä paremmin, mitä meille ihmisinä kuuluu.

Ei tämä ole ryysyläisromantiikkaa eikä sosiaalipornoa. Elämä on ankaraa ja ihmiset ovat repaleisia. Vallankäyttöä tarvitaan, eikä maailmasta voi tehdä paratiisia. Parviaisenkin Valtakunta jäi lopulta rakentamatta. Kuitenkin syvimmän ihmisyytemme kannalta on pidettävä kiinni siitä, että elämän todelliset asiat opitaan köyhiltä. Muuten elämme yksilöinä ja kansakuntana Ruususen unessa turhaan odottaen Prinssi Rohkeaa. Me kaikki olemme myös toistemme vammoja, mutta vain köyhissä se näkyy niin selvästi, ettei se ole meidän kierrettävissämme.

Tältä pohjalta nousee taistelu elämän puolesta, luova vastarinta, jotta ihmisyyttä ei tapettaisi. On tullut aika ajatella kulttuurin, kasvatus- ja hoitojärjestelmiä myös yhteiskunnallisina protesti- ja uudistusliikkeinä, joiden vastalauseen tulisi kuulua kaikkialla.

Ihmisen tarina on kerrottava yhä uudelleen paljaasti, herkästi ja taisteluun sitoutuen. Se on meidän uhrimme sekä oman että maamme itsenäisyyden puolesta.

Artikkeli on Kriittisen korkeakoulun Aatelettomien säätyjen itsenäisyyspäivän juhlassa Säätytalossa 6.12.1985 pidetty juhlapuhe.

Aapo Riihimäki:

Irti työkeskeisestä ihmiskäsityksestä

“Unissaankin ihminen on sukupuolta”

Ihmisen kaksi peruselinehtoa

Lienee jokseenkin triviaalia todeta, että ravitsemus ja lisääntyminen ovat kaiken elollisen ja siis myös ihmislajin peruselinehtoja. Ihmislajilla ravitsemuksesta huolehtiminen edellyttää tyypillisesti työntekoa ja lisääntyminen (suvunjatkaminen) tietynlaisen, sukupuolten välisen, parisuhteen muodostamista. Mutta mitä näillä peruselinehdoista johdetuilla toiminnoilla on tekemistä itse ihmisyyden kanssa?

Ravitsemukseen ja lisääntymiseen tähtääviä toimintoja ei aatehistoriassa ole yleensä liitetty ihmisen perustuntomerkkeihin, vaan niitä on pidetty ihmisen animaaliin puoleen kuuluvina ja siitä syystä toisarvoisina asioina. Ihmisyyden keskeisinä tuntomerkkeinä on nähty tietyt kulttuurisaavutukset, kuten tiede, taide, uskonto tai kyky valtionmuodostukseen. Toisaalta nämäkin katsomukset ovat ajoittain kohdanneet kritiikkiä perustelemattomuudestaan — onpa koko kysymyksen ihmisen erityisluonteesta haluttu mitätöidä.

Näiden “idealististen” ja “nihilististen” näkemysten varjossa on yhteiskunnallinen kehitys parin vuosisadan ajan kuitenkin perustunut enemmän tai vähemmän tiedostettuun premissiin, jonka mukaan *teollistumiseen* kulminoituu koko ihmisen historia. Samalla on jalansijaa saanut näkemys, että sen myötä avautuu ihmisen arvoitus eli lajiolemus.

Vaikuttavimpana teollistumiseen pohjaavana kannanottona lienee pidettävä marxismia. Juuri Marx kytkee ihmisen laji-

olemuksen ja hänen peruselinehtonsa läheisesti toisiinsa. Kytkeä tapahtuu korostamalla taloudellisen tuotannon tuotantotapaa ihmisen ratkaisevana lajituntomerkkinä. Syventäen Franklinin esittämää näkemystä ihmisestä (työvälineitä ja jopa) koneita käyttävänä eläimenä Marx keskittyy itse koneenkäyttäjään, työtätekevään ihmiseen. Marxille ihminen on työtätekevä eläin, työ on ihmisen lajiolemus.

Marxin näkemystä tältä osin myötäilevän aikamme taipumus kytkeä toisiinsa ihmisen lajiolemus ja peruselinehdot antaa kuitenkin aiheen tiettyihin epäilyksiin. Sillä vaikka työnteon korostamisen avulla kyettäisiinkin vastaamaan ravitsemusta koskevan peruselinehdon haasteeseen, työ ei tarjoa ratkaisua toisen peruselinehtomme problematiikkaan, vaan sysää sen syrjään. On aihetta epäillä, että ihmisen sukupuolisuuden unohtaminen on suorastaan työkeskeisen ihmiskäsityksen olennainen piirre — onnettomuudeksi ihmiselle itselleen.

Kohtalokas unohdus

Ihmisen lisääntymisestä eli suvunjatkamisesta huolehtiva instituutio, perhe, kärsii aliarvostamisesta, joka sitäpaitsi vain korostuu työkeskeisen ihmiskuvan vahvistuessa teollistumisen myötä. Teollinen yhteiskunta on liikettä pois päin sukusiteisiin perustuvasta yhteisömallista, ja sen olemuksessa lienee jokin suvunjatkamiselle vihamielinen elementti. Suvunjatkamiseen ei nähdä liittyvän mitään työtätekevään ihmisi-

seen olemuksellisesti kuuluvaa. Toisaalta ei ole myöskään saavutettu *lajin* jatkamisen käsitteen edellyttämää tietoisuustasoa.

Ravitsemus ja lisääntyminen nähdään siis toisistaan täysin erillisinä asioina ja pääpaino annetaan edelliselle työntekeä (tuotantoa) korostamalla. Tästä näkökulmasta on ennustettavissa sellainen pyrkimys, että työkeskeistä näkemystä vielä hämärtävät esteet raivataan pois: työlle on saatava kiistattoman keskeinen asema ihmisten ajattelussa ja arvostuksissa yhtä hyvin kuin yhteiskunnan rakenteissa ja organisoinnissakin.

Työn keskeinen asema ei olisi lainkaan näin varaukseton, mikäli lisääntymisessäkin olisi nähtävissä oma lajiolemuksellinen ulottuvuutensa. Mutta tällainen ulottuvuus lisääntymiseltä näyttää puuttuvan: se on korostetusti pienten piirien asia, vieläpä paljolti intimiteetin sanelema. Lajin jatkaminen (eli suvun jatkaminen) tapahtuu tyyppillisesti perhepiirissä, ja tämä näyttää olevan ympäröivään virallis-julkiseen yhteiskuntaan ja sen lajitietoisuuteen rajautuva saareke tai linnake. Myös reservaatiksi sitä voisi nimittää.

Teollistumisella on ollut erittäin syvälinen, vieläpä tuhoisa vaikutus nimenomaan perheen reviiiriin. Ensinnäkin perheen koko on huomattavasti supistunut, kunnes jäljellä on enää niin sanottu ydinperhe — tai sitäkin suppeampi vajaaperhe. Teollistuminen on lisäksi vienyt elämisen painopisteen perheen ulkopuolelle siirtämällä elämän keskeisiä toimintoja yhden toisensa jälkeen perheestä sitä ympäröivän yhteiskunnan suoritettaviksi, kunnes perhe alkaa näyttää pelkästään lisääntymiseen erikoistuneelta tilapäisinstituutiolta. Monet ennustavatkin myös ydinperheen olevan lopullisesti hajoamassa.

Ydinperhettä uhkaava hajoaminen alkaa näkyä uudessa valossa, kun se tulkitaan havaintoesimerkiksi kahden peruselinehdon välisestä hegemoniaistelusta: perheen jauhautuminen teollistumisen myllyssä on samalla työn (tai ravitsemuksen) ylivaltaa lisääntymiseen nähden. Tämän näkemyksen mukaan työkeskeisen ihmiskäsityksen valtaantulo ei tapahdukaan lisääntymiseksi luonnehditusta elinehdosta irrallaan, vaan sen kustannuksella, sen alistavalla tavalla.

Vastoin yleistä käsitystä kahden peruselinehdon välillä vallitseekin siis läheinen, joskin toistaiseksi negatiivinen, yhteys.

Lisääntymisen alistaminen ravitsemukselle saattaisi olla puolusteltavissa, mikäli se olisi "alusta loppuun" vain animaallinen asia. On kuitenkin syytä epäillä, että ainaakaan teollinen aikakausi ei tee lisääntymiselle täyttä oikeutta leimatessaan sen pelkäksi animaalisuudeksi vailla olemuksellista ulottuvuutta. Lajin jatkamiseen sisältyvää ihmisen olemuksellista ulottuvuutta on etsittävä työkeskeisen ihmiskäsityksen aikaansaamilta katvealueilta. Mikäli se löytyy, joutuu työkeskeinen ihmiskäsitys itse-riittoisesta unohtamisestaan tilille.

Olemuksellinen sukupuoliuus

Lisääntymisen edellytyksenä on sukupuoli- n parisuhde, miehen ja naisen välinen intiimi yhteys. Aikamme hallitseva työkeskeinen ihmiskäsitys unohtaa eli torjuu tämän itsestäänselvyyden ja siksi sitä on erityisesti korostettava lähdeittäessä selvittämään, mitä olemuksellista ihmisen lisääntymisessä tai lajin jatkamisessa on.

Teollinen ihmiskäsitys näkee ihmisessä tavaroiden tuottajan, ja tuottajaihminen väliset suhteet ovat tuotantosuhdetta. Näille on ominaista ensinnäkin julkisuus tai ainakin puolijulkisuus: tuotanto ei tapahdu sänkyteiton alla, vaan joko taivasalla tai tehtaalla sisällä. Mutta ennen kaikkea tuotannossa ihmissuhteet ovat monisuhdetta, eivät parisuhdetta, eikä niissä katsota osapuolten sukupuolella olevan merkitystä. Teolliset tuotantosuhteet ovat sukupuolittomia. Julistettaessa tuotanto ihmisen olemuksen ilmentäjäksi tullaan samalla ottaneeksi kanta, jonka mukaan sukupuoliuus ei kuulu ihmisen olemukseen. Tämä on paljon kattavampi väite kuin lisääntymisen leimaaminen animaalliseksi, ei-olemukselliseksi!

Ihmisten, ja ehkä nimenomaan ihmisten, parisuhteeseen kuuluu paljon muutakin kuin lisääntymistä tai sen valmistelua. Tuotantosuhdetta ihmiset ovat keskenään varsinaisesti vain murto-osan elämästään ja vain osan vuorokaudesta, mutta ihmisyksilö on jompaakumpaa sukupuolta jo ennen

syntymäänsä ja siitä hautaan asti, ollessaan yksin erämaassa ja nukkuessaankin. Eikä hänen identiteetilleen ole suinkaan samantekevää, kumpaako sukupuolta hän sattuu olemaan. Koko ihmiskunta koostuu miehistä ja naisista, eikä esimerkiksi maailmankirjallisuus anna sitä kuvaa, että "animaalinen" lisääntyminen olisi heidän sukupuolisten parisuhteidensa ainut sisältö.

Työkeskeisen ihmiskäsityksen tahattomaksi ansioksi, humanisoivaksi vaikutukseksi, on katsottava sen parisuhteessa aiheuttama hajaannus ja hämmennys. Tämä voidaan ilmaista ikään kuin teollistumiseen sisältyvänä perushaasteena: teolliset monisuhteet tulevat atomisoimaan ja tilapäistämään myös kaikki sukupuoliset parisuhteet, jos nämä eivät pysty käytännössä todistamaan lajiolemuksellista luonnettaan! Haaste kohdistuu erityisesti historialliseen perheeseen, joka teollisesta näkökulmasta katsottuna on liian sisäänlämpiävä, ihmistymistä jarruttava, reviiiriään vartioiva "animaalinen" pienyhteisö.

Edellä teolliseksi haasteeksi luonnehdittu pyrkimys on todellakin vain tahaton. Se on jotakin, mistä teollisuuden ihminen itse ei ole lainkaan tietoinen. Syynä tähän ymmärtämättömyyteen on hänen huomionsa keskittyminen yksinomaan teollisuuden aineellis-määrällisiin saavutuksiin. Hän pitää kohonnutta yleistä (sivistys- ja) elintasoa teollistumisen perimmäisenä, luovuttamattomana saavutuksena, eikä sen vuoksi ymmärrä, että tällä saavutuksella voisi olla vain ohimenevä ja välineellinen arvo.

Teollisten saavutusten välineellinen luonne on vaikea mieltää, koska lopullinen päämäärä ilmenee vasta negaation hahmossa, nimittäin perinteisen biologis-rajoitteisen parisuhteen rapautumisena, atomisoitumisena. Atomisoituminen vuorostaan on kaiketikin välttämätön välivaihe, josta — jonka negaatiosta — sukupuolisuuden olemuksellinen puoli kasvaa esiin. Tuotetut hyödykkeet ovat perinteisten sukupuolisuhteiden (ja yleensä ihmissuhteiden) atomisoitumisen välineitä. Tämä hyödykkeiden ominaisuus johtuu teolliselle ihmiselle kuluttajana tyypillisestä asennoitumisesta tavaroihin kohtaan. Hyvinvointikuluttaja on työtätekevä alter ego, toinen minä.

Teollisuuden vääristynyt ihmiskäsitys on

oikaistavissa lähtemällä siitä ajatuksesta, että ihminen ei ole ensisijaisesti tuotannollinen eläin, vaan *mies ja nainen*. Tällä priorisoinnin muutoksella on kauaskantoiset seuraukset; teollistuminenkaan ei silloin ole ensisijaisesti ihmisen kamppailua luonnon herruudesta, vaan yksi vaihe miehen ja naisen lopullista hahmoaan etsivissä suhteissa. Silloin ei enää eksistentialistien tavoin tuskailla yksityisen ihmisen elämän tarkoituksettomuutta kylmän maailmankaikkeuden yhdessä kolkassa, vaan kysytään, mikä pitää miehen ja naisen niin loitolla toisistaan.

Erityisesti on kysyttävä, miten sukupuolten välisiin suhteisiin vaikuttaa ihmisten kulloinkin omaksuma tapa suhtautua peruslinehtoihinsa. Tässä katsannossa olemuksellisen sukupuolisuutemme eli sukupuolisen olemuksemme ilmentäjinä lisääntyminen ja ravitseminen ovat, ainakin etukäteen, potentiaalisesti yhtä tärkeitä. Parisuhde ei ole näet vain joidenkin pienpiirien kokemusmaailmaa, vaan siihen sisältyy myös koko ihmislajin olemus, ihmisen lajiolemus. Toisaalta se monisuhde, jonka välityksellä teollinen tuotanto vaivoin muotoittaa laji-ihmisen, sisältää sittenkin lajikohtaisen parisuhteen — se vain odottaa hahmottumistaan.

Mutta miten teollinen ihmiskäsitys kielittää sukupuolisuutemme olemuksellisen puolen? Tämän kysymyksen selvittämiseksi on syytä luoda ensin silmäys tuottaja-ihmisen alter egoon, kuluttajaan.

Yksityinen kulutus

Teollistumisen lajiolemuksellista vaikutusta perusteltaessa voidaan viitata niihin monisuhteisiin, joihin teollinen tuotanto ihmiset keskenään saattaa: erikoistuminen ja työnjako kytkevät työntekijät yhteen suuriksi yritysorganisaatioiksi, ja edelleen, eri yrityksetkin käyvät keskenään kauppaa muodostaen lopulta maailmanlaajuisen taloudellisten suhteiden verkoston.

Tätä globalismia korostettaessa unohtuu talousketjun toinen ääripää eli lopulliset kuluttajat. Nämä vuorostaan eivät toimiakaan suurina enemmän tai vähemmän solidaarisina organisaatioina, vaan viime kädessä yksittäisinä, atomistisinä kulutusyksikköinä. Atomismi läpäisee perheet ja

muutkin pienyhteisöt. Samalla tavoin kuin atomistinen kuluttaja on teollisesti työtätekevän toinen minä, kollektiivisen tuotantotavan vastanapana on atomistinen kulutustapa.

Näkökulmasta riippuen kulutusatomismia voi pitää egoismin synonyyminä tai arvoneutraalina itsestäänselvyytenä: itsekulakin on oma suu, joka määrätunnein vaatii ruokaa oman vatsansa käytettäväksi. Muut kulutustarpeet ovat tämän näkökannan mukaan fysiologisen nälän jatkeita, tavarannälkää. Jälkimmäistä näkemystä vastaan voi polemisoida esimerkiksi sillä perusteella, että normaali ihminenhan tulee syömällä kylläiseksi, eikä hän vanhetessaan syö useampia aterioita kuin nuorena. Sen sijaan teollisen ihmisen tavarannälkä on kyltymätön, ja elintasolta vaaditaan jatkuvaa kasvua.

Tämä tarpeiden rajattomuus tai kyltymättömyys — eikä niinkään koneiden käyttöön perustuva tuotantotapa — on avain teollisuusihmisten ymmärtämiseen. Nykyajan ihminen joutuu ja usein haluaakin irti juuriltaan ja irti perinteestä, jolloin hänen kohtalokseen tulee toimiminen erinäisten tarpeiden kantajana. Muinoin ihmisellä oli henki ja se oli Jumalan kuva, nyt hänellä on Tarpeensa ja ne ovat hänen omakuvansa. Hän etsii ja toteuttaa itseään tyydyttämällä tarpeitaan. Jotkut hänen tarpeistaan saattavat olla sisällöltään sosiaalisia, mutta silloinkin ne ovat hänen ikiomiansa, hänen ainutkertaisuutensa "omaisuutta", des Einzigen Eigentum, kuten Max Stirner sanoisi.

Marxilaisessa traditiossa yksityisomaisuus on kirosana, mutta kiroamisen kohteena on vain tuotantovälineiden yksityinen omistus. Kiroसानojen paineallolta suojassa, pääoman selän takana, on se pienimuotoinen omistus, johon kuuluvat kuluttajien tarpeet ja niiden tyydyttämisen välineet. Vapaudestakin on kuluttaja valmis tinkimään, kunhan vain saa lisää ostovoimaa ja tavaravalikoimaa; vapaus hajoaa monikomutoiseksi, nimittäin vaihtoehtojen runsaudeksi kuluttajan valintatilanteissa. Yksityisen pääoman muuri suojaa kuluttajan tarpeita kritiikiltä, mutta toisaalta rautaesirippukaan ei pysty estämään kyltymättömien tarpeiden viruksen leviämistä.

Korvikeihmisyyys

Vain poroporvari voi pysyä tietämättömänä kuluttajan valinnanvapauksiksi pluralisoituneen vapauden korvikeluonteesta. Paitsi että ihminen on kaiken "rojansa" keskellä yksin, pysyy myös vapaus syvemässä merkityksessä häneltä yhä saavuttamattomissa. Elintason noususta huolimatta ihmistä kahlehtii yhä jokin: ennen kaikkea ihmiseltä puuttuu *sisäinen* vapaus. Tarkemmin sanoen ulkoisten sortajien sijasta, joiden muunnelmia ovat tyrannit, byrokraatit, koneet ja suurpääoma, orjuuden lähteet ovat nyt löydettävissä ihmisestä itsestään. Sillä nykyihminen on lähinnä juuri omien tarpeidensa, niiden kyltymättömyyden, orja.

Hyvinvointiyhteiskunnassa kuluttajan ostovoima ei tyypillisesti suuntaudu fysiologisen nälän eli toisen peruselinellemme tyydyttämiseen. Pikemminkin on kyseessä "itsensä toteuttaminen" tai ihmisyyden (ja inhimillisen vapauden) ilmentäminen. Tarpeemme käyvät siis ihmisyytemme ulottuvuuksista. Vallalla oleva tarpeitemme atomistinen tulkinta kuitenkin saa aikaan, että ihmisyytemme jää kangastukseksi tai vääristyy irkikuvakseen.

Atomistinen kulutus voi ottaa toiset ihmiset huomioon kahdella tavalla. Ensinnäkin kuluttaja voi yrittää ostaa itsensä vapaaksi, ei vain perinteisistä sukusiteistä, vaan ihmissuhteista ylipäänsä. Toinen kyseenalainen rahankäyttötapa perustuu elintason käsitteenkin ilmentämään kilpailuasetelmaan kuluttajien kesken: rahankäyttöä ohjaa keskinäinen kilpailu suhteellisesta elintasosta ja sen mukanaan tuomasta yhteiskunnallisesta asemasta tai arvostuksesta toisten silmissä. Tämä niin sanottu kerskakulutus on helpompi havaita muissa kuin omassa itsessä. Häveliäisyyskö vai yleinen sokeus saa sosiologit vähättelemään sen osuutta? Esimerkiksi erilaisia elintasovertailuja sisältävien tilastojen suuri määrä on tulkittava elintasokilpailun ilmentymäksi. Juuri tuo kilpailumomentti tekee kulutusatomismista instituution, jonka (näennäis)dynamiikkaan itse kukin joutuu sopeutumaan.

Atomistisen kulutuksen tarkastelu paljastaa, että ihminen ei henkisesti pääse

eroon kanssaihmisistä kuluttajana sen paremmin kuin tuottajanakaan. Mutta kuluttajana hän ei liioin näytä pääsevän sellaisiin ihmissuhteisiin, jotka vapauttaisivat hänen lajiolemuksensa. (Tässä jos missä olisi paikka vieraantumisen käsitteelle, ellei käsitettä olisi ehditty pahoinpidellä elinkelvottomaksi.) Atomistinen kulutus vapauttaa meidät kylläkin *jostakin*, nimittäin perinteisistä siteistä kanssaihmiin ja luontoon, mutta se ei vapauta meitä *johonkin*. Nämä kaksi vapauden lajia ovat nähtävästi toisilleen dialektisen vastakkaisia — näkemys, joka erinäisille positivistille ja ”humanisteille” on syvästi vastenmielinen.

Kahlehdittu sukupuolisuus

Teollisen kauden alkuaikoina tuli suosioon tapa nähdä koko maailma, ihminen mukaan luettuna, koneena. Idean pioneiri La Mettrie tosin vielä joutui teoksensa *L’homme machine* vuoksi maanpakoon, mutta itse näkemys on siitä lähtien kuulunut aikakauden itsestäänselvyyksiin. Kone-ihminen onkin työkeskeisen ihmiskäsityksen peilikuva. Eräs humanistiselta kalskaltava sanonta ansaitseekin täydennyksen: työ tekee apinasta ihmisen — ja korvaa ihmisen koneella! Joutuuhan ihminen työntekijänä toistuvasti tunnustamaan huonommuutensa itse kehittämänsä koneiden rinnalla ja väistymään niiden tieltä. Sikäli työtätekevä ihminen on omalle tyypillensä hautaa kaivava eläin.

Kone-metafora on viitoittanut lääketieteellisen teknologian mittaviin saavutuksiin, kuten ihmisen vajaatoimisten sisäelinten korvaamiseen mekaanisilla komponenteilla. Ihmisen ravitsemus rinnastetaan koneen tarvitsemaan huoltoon — puhutaan työvoiman fysiologisesta uusintamisesta. Perusteellinen kouluttaminen taas on ”investoimista ihmiseen”. Yksityiselämänsänsäkin, kuluttajana, ihmisen koetaan tuottavan itselleen nautintoja käyttämällä omaa ruumistaan tuotannon välineenä, koneena.

Ihmisen ja koneen ylenmääräisen samankaltaisuuden luulisi sentään päättyvän siihen tosiasiaan, että koneet ovat lopultakin sukupuoleettomia ja sen vuoksi ainakin li-

sääntyvät ihmisistä poikkeavalla tavalla. Mutta voidaanhan ihmisen lisääntyminen toki kuvata teollisuuden kielellä, jolloin se on ”työvoiman biologista uusintamista”. Ja tähän uusintamiseen teknologinen kehitys on jo ehtinyt vaikuttaa monella tavoin.

Luotettavan ehkäisyteknologian vaikutus sukupuolisuhteisiin on varsin kauaskantoinen, etenkin kun siihen liitetään keinosiemennyksen avaama näköala. Vapautuessaan ei-halutun hedelmöittymisen riskistä yhdyntä vapautuu samalla sidonnaisuudestaan perhekeskeiseen moraaliin. Perheen keskeinen pilari murenee, kun yhdyntä ei ole enää kiinteän parisuhteen ilmentymä, vaan yksilöiden sukupuolisuuden purkauma, seksuaalista atomismia; yhdyntä ei ole enää perhepiiriin rajoittuva ”investointi” suvunjakamiseen, vaan yksilökohtaisia valintoja noudattava kulutusluonteinen tapahtuma, kulutusseksiä.

Syntyvyyden säännöstelyteknologian saavutuksia on ehditty juhliä naisen vapauttajina. Nehän suovat naiselle vapauksia valita seurustelukumppaneita ja päättää erikseen, kenen ”avustuksella” hän haluaa, mikäli haluaa, synnyttää lapsia. Mutta teknologia ei jätä asiaa tähän. Ensin se tarjoaa naiselle synnytyksen kipuja ja hankaluuksia lievittäviä ratkaisuja. Lopulta se lupaa siirtää hedelmöityksen ja sen seuraamukset tapahtuviksi naisen ulkopuolella, ensin laboratorio- ja sitten tehdasmaisissa olosuhteissa. Kun vielä kuukautiset saadaan poistetuksi, on nainen todella tasavertainen sukupuolipartneri miehen kanssa ja valmis tasa-arvoisena astumaan myös talouselämän karriääriareenalle. Sitä ennen on perheen tietenkin annettava hajota lopullisesti ja lapset on kasvatettava teollisesti yhteiskunnan valvonnassa.

Se mikä näyttää naisen vapauttamiselta toteuttamaan itseään vailla biologisia rasitteita, on tulkittavissa myös proosaallisemmin. Teknologiselta kannalta naisen keho on työvoiman biologisen uusintamisen koneena kovin primitiivinen ja sen vuoksi korvattava tehokkaammilla ratkaisuilla.

Tehdasolosuhteisiin siirrettynä ihmisen rodullinen jalostaminen geenimanipulaation avulla käy helpoksi. Ihmisiä voidaan vastedes tuottaa sarjavalmisteenä, mikä varmaankin alentaa yksikkökustannuksia.

Tuotekehittelyn keinoin huolehdistaneen erilaisten ihmisrotujen kehittämisestä, niin kuin nykyisin "jalostetaan" erilaisia koiraita hevosrotuja erilaisiin käyttötarkoituksiin. Hevoslenkki sikseen, mutta joka tapauksessa sukupolven uusintaminen muuttuu nykyisellä kehityskululla sukupuollettomaksi teolliseksi tapahtumaksi. Koneihminen näyttää olevan lopullisesti alistamassa sukupuolisuuden etenkin lajinjatkamisen osalta teollisiin tarkoituksiinsa.

Tähän pisteeseen päästyä voi sanoa ihmisen kohonneen kiistattomammin kuin koskaan ennen myös itsensä tuottajaksi eli Luojaaksi. Väärässä ovat näemmä olleet kaikki moosekset ja profeetat. Mutta yhtä asiaa sopii sentään epäillä: pystyykö ihminen tuottamaan keskenään sopuisia ihmisiä? Vai tulisiko tämä luoja-ihminen kruunaamaan luomistyönsä tuottamalla koko ihmiskunnalle yhteisen helvetin ja lopulta joukkohaudan? Joidenkin tarkkailijoiden mielestä Hiroshima, Auschwitz ja Gulag ovat jo helvetin todellisuutta.

Mutta kaikille yhteistä helvettiä odoteltaessa ihmisillä on sentään ajanvietteenään "epäolennaisuuksista" puhdistettu, paljas seksi. Se voi nyt varmaankin astua intiimiteetin hämärästä, sänkypeiton alta, ulos julkisuuden päivänvaloon. Perinteisistä sukupuolimoraalin kahleista vapautunut seksi tekisi lopun intiimistä elämänpiiristä — ainakin parisuhteen osalta. Pois joutaisivat historian roskatunkiolle sukupuolinen uskollisuus ja takertuminen yhteen partneriin. Uuden sukupuolisen vapauden valossa prostituutiokin vaikuttaa häveliäältä, sänkypeiton alla lymyävien harrastelulta.

Ihmisen poistettua tieltään itsensä sukupuolista toteuttamista kahlinneet esteet jää vielä jäljelle yksi seksuaalista itsevarmuutta varjostava tosiasia, jolta teollinenkaan aikakausi ei voi ummistaa silmiään. Paljas, tekniikoilla ja teknologialla tehostettu seksi haiskahtaa perversiolta. Mahtaako lisääntymisestä ja perheestä irtaantunut paljas seksi muutenkaan välttyä aiheuttamasta yleistä hämminkiä? Ainakin homoseksuaalisuuden voi odottaa lisääntyvän ja "heterojen" on vuorostaan vaikea osoittaa vakuuttavasti, mikä on tervettä mikä perversiä seksiä.

Seksuaalisen suuntavaiston hämärtymi-

nen on osoitus siitä, että kone-ihminen on lopullisesti kukistamassa päävastustajansa. Tämä kone-ihmisen päävastustaja on toisaalta ihmiskehossa asustava eläin, "apina", mutta toisaalta tosi ihminen. Tosi ihmisyyden saavuttamiseksi kone-ihmisen olisi päästävä ikään kuin omien kulissiensa taakse; se puolestaan edellyttää sukupuolisuuden arvioimista aivan uudella tavalla.

Ihmisyyden kynnyks

Ryhdyttäessä korjaamaan koneihmisen onnetonta yksipuolisuutta on ensin tehtävä selväksi, että sukupuolisuuden *inhimillinen* *ydin* ei ole lajinjatkamisessa (eikä välttämättä missään muussakaan yhtä spesifisessä positiivisesti ilmaistavassa asiassa). Sen jälkeen on todettava, että nimenomaan atomistinen kulutus on keskeinen syy siihen, miksi lajinjatkaminen ja paljas seksi tukkeavat tien sukupuoliselta olemukselta. Mutta ketkä sitten ovat vastuussa itse kulutusatomismista eli onko sille osoitettavissa syntyipukkia?

Kulutusatomismiin ovat kuluttajat itse ainakin potentiaalisesti syyllisiä, koska jokainen on kuluttaja. Tuntuu lohdulliselta löytää läpeensä eripuraisille ihmisille yhteinen nimittäjä, vaikka se olisikin vain yhteinen syyllisyys itsekullekin osoitettuna. Tämä ihmistymisen negatiivinen lähtökohta, joka on kristinuskon hyvää perinnettä, edellyttää jyrkkää irtisanoutumista vallitsevasta positiivisesta ihmiskäsityksestä, mihin ryhmään työkeskeisenkin käsityksen useimmat tulkinnat lukeutuvat. Ihmisellä ei pitäisi olla kiirettä maailman luojaaksi, koska hänellä on vielä oma nahkansakin luomatta.

Ihmisen ihmistyminen, hänen lajiolomuksensa, odottaa siis vielä toteutumistaan. Tämä päämäärä ei ole jossakin etäällä edistysuoran päässä, vaan sinänsä lähellä mutta kynnyksen tuolla puolella. Kynnyksen ylittäminen edellyttää ihmisyyksilöltä itsensä kieltämistä. Koska tämä "itse" ei ole mikään ajaton suure, vaan historian virrassa harhaileva minä, sen on pystyttävä paikallistamaan sijaintinsa virrassa. Tunnistettuaan itsensä atomistiseksi kuluttajaksi ihminen tietää aikaisempaa tarkem-

min, mitä kynnyksen ylittäminen häneltä edellyttää: kulutusatomismin negaatiota. Kulutusatomismin voittaminen tapahtuu juuri negaation kautta.

Negaatioksi ei riitä mikään yksilön katumusharjoitus, sillä kynnyks on myös koko ihmiskunnan edessä. Toisaalta kynnyks ei ole pelkästään objektiivisesti tunnistettava eikä siten tieteen menetelmin hahmotettava; ja toisin kuin sosialistien perinteisessä ohjelmassa, negaation kohde — heillä kapitalistit — ei ole kokonaan minän ulkopuolella. Siksi tarvitaan syytöksen kohdistaminen omaan itseen ja sitä kautta ulkoiseen maailmaan. Tämä menettää silloin osan ulkoisuudesta subjektin ja objektin lähestyessä toisiaan.

Atomistinen kulutus johtaa umpikujaan, josta pääsee eteenpäin vain negaation tietä. Kulutusatomismin negaatioissa ei ole kysymys kulutuksesta kieltäytymisestä eli kulutusasketismista, mutta ei liioin henkilökohtaisten kulutusratkaisujen korvaamisesta sosiaalipoliittisella kulutuksella. Vastuu kulutuksen suunnan muuttamisesta tavalla tai toisella kuuluu kaikille, koska jokainen on kuluttaja. Vaikka jokainen ei olekaan *oman* onnensa seppä, yhteisen onnen saavuttaminen saattaa edellyttää jokaista ta-kojaksi.

Itsensä kieltäminen ei kulutusatomistin tapauksessa ole minkään nihilistisen epätoivon tai edes epäilyn — “*dubito ergo sum*” — sanelema. Se kasvaa kynnyksen takaa hämmöttävän viestin antamasta luottavaisuudesta: viestin mukaan ihminen ei lopultakaan ole kone eikä edes koneen kuva, vaan sittenkin — Jumalan kuva.

Antiatomistisen kulutuksen lähtökohta on sen seikan tiedostaminen, että vallitseva kulutustapa vääristää ihmissuhteet lajiolemuksemme vastaisesti (ja ylläpitää sinänsä kestämatöntä kuvaa ihmisestä koneena). Uudenlaisen kulutuksen voi odottaa ravistelevan niin läheisiä kuin etäisempiäkin ihmissuhteita. Kulutuksen kaksi pääkohtia ovat toisaalla liikeyritys ja toisaalla historiallinen perhe.

Liikeyritys kokee antiatomistisen kulutuksen vaikutuksen kahdella eri tavalla. Toinen vaikutuksista on ulkoinen ja johtuu ostavien asiakkaiden käyttäytymisen muutoksesta, joka itse asiassa romuttaa markkinoinnin käsitteen. Markkinointiajattelun mukaan myyntitapahtuman aloite on myyjän käsissä, mutta atomismin voittaminen siirtää aloitteen kuluttajan käsiin. Ikään kuin tässä ei vielä olisi yritykselle kylliksi kriisin aihetta, lähestyy kuluttaja yritystä myös sisältä käsin, tällä kertaa kaksoisminänsä eli työntekijän hahmossa. Henkilökohtainen palkka menettää nyt hallitsevan asemansa työn kannustimena, mitä muutosta voidaan luonnehtia vuorostaan voitoksi *suoritusatomismista*.

Yllä kuvatun pihtiliikkeen vaikutuksesta liikeyritys ei menetä keskeistä yhteiskunnallista merkitystään, mutta merkityksen sisältö muuttuu. Kuluttaja-tuottaja pääsee kone-imagonsa kulussien taakse; koneet ja tuotannon tekniikka yleensäkin menettävät avainasemansa yrityksessä. Arkipäivän kokemukset alkavat tukea näkemystä, jonka mukaan sekä toimeentulomme että ihmistymisemme kannalta ratkaiseva ei sittenkään ole taloudessa vallitseva tuotantotapa, vaan (antiatomistinen) kulutustapa.

Kuinka perheen sitten käy? Yksityisomaisuushan on historiallisen perheen toiseksi viimeinen, suvunjatkaaminen sen viimeinen tukipilari. Teollistaminen kaataa ne molemmat. Tuotannon siirryttyä kodista maailmalle sekä työntekeä että työvälineiden omistus muuttuvat vähitellen perhettä pönkittävästä sitä horjuttaviksi tekijöiksi. Yhden tukipilarin varassa historiallinen perhe on lopulta suojaton niille teollistumisen kypsyysvaiheen pyörreuilille, joiden voimanlähteenä on atomisoiva kulutus. Vastoin mahdollisia odottamuksia *antiatomistinen* kulutus ei suojele *historiallisen* perhettä, vaan päinvastoin romuttaa perheen *historiallisen* perustan lopullisesti. Mutta samalla se viitoittaa parisuhteelle yleensä ja samalla perheellekkin uuden, lajiolemuksemme mukaisen perustan.

Marjatta Hietala:

Uusi uljas maailma rotuhygienian keinoin

Uusi uljas maailma ei ole ollut vain monen kirjailijan unelma, vaan siihen on systemaattisesti pyritty myös tieteen keinoin. Voimakasrakenteinen urhoollinen ja älykäs sankari on kangastellut niiden tiedemiesten mielissä, jotka ovat pyrkineet jalostamaan ihmiskuntaa paremmaksi estämällä heikompien syntymisen. Tänä ajatuskin ihmiskunnan jalostamisesta tähän suuntaan tuntuu julmalta, kiusalliselta kysymykseltä, sillä lähihistoriassa on runsaasti esimerkkejä siitä, mihin tämä genetiikan haara saattoi johtaa.

On helppo esiintyä historian tuomarina ja leimata syntipukiksi ihmisiä ja kansakuntia. Monelle lienee kuitenkin yllätys, miten yleistä ihmiskunnan jalostamispyrkimys oli Euroopassa 1800-luvun lopulta lähtien. Kansallisosialistinen Saksa oli ääri-ilmiö rotuhygieenisten toimenpiteiden käyttöönotossa. Samansuuntaista ajattelutapaa esiintyi kuitenkin monissa Euroopan maissa sekä Yhdysvalloissa vuosisadan alusta lähtien. Ympäri maailmaa perustetut eugeniikan tai rotuhygienian seurukset asettivat päämääräkseen väestön laadullisen parantamisen. Keskityn seuraavassa esityksessäni muuhun kuin kansallisosialistiseen Saksaan, jonka rotuhygieniä lienee tunnetuin.

Rotuhygienisen ajattelun alku Suomessa

Erittäin voimakkaita vaikutuksia saatiin Suomeen Ruotsista, jonne 1920-luvun alus-

sa perustettiin rotubiologinen tutkimuslaitos — valtion tuella. Suomessa rotuhygienian ajatuksia lähtivät viemään eteenpäin lääkärit. Jo 1912 professori Albert Palmberg käsitteli syntyneisyyden ja lasten kuolleisuuden sosiaalista ja kansallista merkitystä pohtiessaan rotuhygienisiä toimenpiteitä. Palmbergin mielestä yhteiskunnalle olisi onneksi, jos voitaisiin estää tylsämielisten, alkoholistien ynnä muiden degeneroituneiden henkilöiden suvunjatkaaminen. Vuotta myöhemmin Herman Lundborg, ruotsalaisen rotuhygienisen liikkeen tuleva puolestapuhuja ja mainitun instituutin johtaja kävi puhumassa degeneraation merkeistä. Lundborg kävi esittelemässä sukututkimuksiaan. Hänen oli onnistunut löytää säännönmukaisuuksia tutkiessaan erästä eteläruotsalaista perhettä.

Hufvudsstadsbladetin numerossa 11.1. 1913 kirjoituksessa "Rashygienien en samhällsplikt" korostetaan voimakkaasti kulttuurikansojen keskuudessa ilmenevää degeneraatiota. Ranskan syntyvyysluvut olivat ensimmäisinä Euroopassa laskeneet niin alas, että ne jäivät pienemmiksi kuin kuolleisuusluvut. Kun tähän yhdistyy kansan degeneraatio, on tilanne sitäkin huolestuttavampi. Tästä ovat osoituksena asevelvollisuuskuntoisten miesten väheneminen, äitien kyvyttömyys imettää lapsiaan ja alkoholismin ja sukupuolitautien lisääntyminen. Artikkelissa vedottiin Helsingin sivistyneistöön että nämä suhtautuisivat vakavasti rotuhygieniaan, eivätkä pitäisi sitä "eleganttina epidemiana", sillä "mitä mer-

kitsevät kaikki kulttuurisaavutuksemme, jos ne kuolevat meidän kanssamme ja jos perillisemme eivät ole enää kykeneviä hallitsemaan sitä fyysisten ja psyykkisten heikkouksiensa vuoksi”.

Seuraavat merkit rotuhygienisen ajattelutavan yleistymisestä ovat Finska Läkarsällskapetin kokouksesta vuodelta 1913 jolloin ehdotettiin, että rotuhygieniset toimenpiteet otettaisiin keskustelun aiheeksi.

Seuraavat kaksi esimerkkiä Suomesta seuraavilta vuosikymmeniltä antakoot valaisua siitä, mihin ja minkälaisiin ajatuksiin ihmiskunnan jalostamisessa eräät suomalaiset olivat tulleet. Pohtiessaan nykyajan väestöongelmia vuonna 1940 toteaa Armas Nieminen syntyvyyden vähenemisen haittoista seuraavaa:

Kuten myöhemmin osoitetaan, tulevan sukupolven synnyttämiseen ovat erikoisen suuressa määrässä osallistuneet ne väestöryhmät, joiden keskuudessa taistelu jokapäiväisen leivän saamiseksi on ankaraa ja elämä tukalaa. Sen sijaan paremmissa oloissa elävät, joilla on mahdollisuus suuremmissa määrässä käyttää hyväksi nykyaikaisen kulttuurin mukanaan tuomia etuja, ovat unohtaneet tarpeellisen jälkikasvun turvaamisen. Tästä on seuraus, että viimeksimainittujen laadullisesti eräissä suhteissa korkeammalla tasolla oleviin väestön ryhmiin kuuluvien henkilöiden ominaisuudet eivät periydy läheskään niin laajassa mitassa kuin kovaosaisten ja puutteellalaisten ominaisuudet, millä seikalla on oma vaikutuksensa kansan laadulliseen kokoonpanoon. Lisäksi siitä on seurauksena, että korkeampaa sivistystä omaavien henkilöiden tarve on suuressa määrin tyydytettävä köyhistä oloista lähteneillä, mikä taas on omiaan lisäämään niiden lukumäärää, jotka vain suurten vaikeuksien läpi voivat raivata tiensä parempaan yhteiskunnalliseen asemaan.

Nieminen jatkaa seuraten eurooppalaista keskustelua:

On myös huomautettu siitä, että nerokkaiden ihmisten syntymismahdollisuus on paljon suurempi jos kansan lisääntyminen on voimakasta. Niinpä olisivat huomattavat saksalaiset jääneet syntymättä, jos kaksilapsijärjestelmää olisi noudatettu: Dürer oli perheen 3. lapsi, Händel 10:s, Bach 8:s, Fredrik Suuri 4:s samoin Kant 4:s, Lessing 3:s, Haydn 3:s, von Blücher 7:s, Mozart 7:s, von Stein 5:s, Schubert 12:s, Richard Wagner 9:s ja von Bismarck 4:s.

Nieminen jatkaa: ”Ilmeisesti ratkaiseva syntyneisyyden vähenemisen merkitystä arvosteltaessa on se vaikutus, mikä tällä ilmiöllä on niihin mahdollisuuksiin, joita kansalla on selviytyä kilpailtaessa ja taisteltaessa vallasta, vaikutusmahdollisuuksista ja olemassaolosta, mitä eri kansakuntien välillä alati suoritetaan. His-

toria on osoittanut, Nieminen jatkaa, että väkiluvun kasvun pysähtyminen on aina ollut oire kansan valtiollisen merkityksen heikkenemisestä ja että väestön väheneminen on aina ollut yhteydessä kansan tuhoutumiseen vievän rappeutumisen kanssa.” Erityisen voimakkaasti väestön tarve koettiin sodan aikana, mutta kuten edellisestä käy esiin, huoli väestön määrästä yhdistyi huoleen väestön laadusta. Nyt lähestymme eurooppalaista rotuhygienistä keskustelua.

Degeneraation pelko eli voimakkaana vuosisatamme alussa. Länsimainen rodullinen huononeminen näkyi mm. siinä, että valkoinen mies näytti häviävän värilliselle väestölle yhä useammin. Tappioita koettiin esimerkiksi Venäjän-Japanin -sodassa. Rotutieteilijät seurasivat myös huolestuneina syntyvyyden laskua Euroopan sivistysvaltioissa. Erityisen hälyyttävinä pidettiin kaksilapsisten perheiden yleistymistä ja lapsiluvun vähenemistä ylemmissä yhteiskuntaluokissa. Vuonna 1929 Valtioneuvostolle jätetyssä komiteamietinnössä, joka käsittelee tylsämielisten ym. sterilisoimista todetaan: ”Jokaisen kansakunnan tulevaisuus riippuu etupäässä siitä, millainen sen kansanainas on. Jos asujamiston perintöaiheet ovat hyvät, se saamatta pysyviä vaurioita kestää vaikeitakin aikoja. Epäedullisten, ulkonaisten olosuhteiden vuoksi, esim. ravinnon puutteesta voi tietenkin jokin sukupolvi heikentyä, mutta perintöaiheet ovat siitä huolimatta pysyneet muuttumattomina ja väestö saattaa jälleen parantua.” Edelleen todettiin, että ”ympäristön ja olosuhteiden vaikutus ulottuu yksinomaan yksilöön ja hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa, kun sitä vastoin perintöaiheet jäävät muuttumattomiksi. Minkälaisia yksilöitä uusien sukupolvien jäsenistä tulee, riippuu kuitenkin ratkaisevasti niistä perintöaiheista, jotka he ovat saaneet esi-isiltään. Siksi yhteiskunnan velvollisuus onkin tehdä kaikkensa, jotta tulevilla sukupolvilla syntyessään olisi hyvät perintöainekset.” Komiteamietinnön perusteluosassa todetaan:

”Että ihmisten erilaiset perintöasut ovat eriarvoiset, tarvitsee tuskin mainitakaan. Tylsämieliset ovat yhteiskunnalle vain taakaksi voimatta millään tavoin toimia sen hyödyksi, melisairaavat ja rikolliset voivat joissakin olosuhteissa saattaa yhteiskunnan ja sen terveen kehityksen suorastaan vaaraan. Ihmiskunnan

edistymisestä huolehtiminen jää lahjakkaiden ja työteliäiden yhteiskunnanjäsenten tehtäväksi. Eriroduissa ja kansoissa eivät eri tyypit suinkaan ole suhteellisesti yhtä lukuisasti edustettuina. Neekerirodussa ei yleensä esiinny niin lahjakkaita yksilöitä kuin valkoisissa rodussa, mutta sitä vastoin mustien rotujen jäsenissä on toisaalta paljon vähäisempi prosentti mielisairaita ja heikkomielisiä (tylsämielisiä idiootteja ja vähämielisiä imbesillejä)."

Huoli ihmiskunnan tulevaisuudesta heijastui Suomeenkin. Syntyvyyden lasku, joka ensin näkyi Ranskassa, oli leviämässä muihin maihin. Syntyvyyden lasku sinänsä ei ollut pahinta, vaan se että syntyvyyden lasku tapahtui nk. parempien luokkien keskuudessa. Edellämäinitun komiteamietinnön perusteluosassa todetaankin pohdittaessa rodun huononemiseen vaikuttavia syitä:

"Yleisenä ilmiönä voidaan ensinnäkin todeta, että sivistyksen kohotessa syntyneisyys vähenee. Kaksilapsijärjestelmä on länsimaisen sivistyksen tuote. Euroopassa syntyneisyys on pienin lännessä ja suurenee idämpänä. Jotta kukin roturyhmä säilyisi ja sen yksilöiden luku pysyisi vähentymättömänä, jokaista avioliittoa kohti pitäisi keskimäärin syntyä 3-4 lasta. Mutta vaarallisempi kuin lukumäärällinen väheneminen on sen laadun huononeminen, mikä välttämättä aina johtuu kaksilapsijärjestelmästä, joka on pelottavasti lisääntynyt sosiaalisesti korkeammalla tasolla olevien keskuudessa, kun sitä vastoin syntyneisyys alimmalle yhteiskunnalliselle tasolle jääneiden sekä vähälahjaisien ja erittäinkin ala-arvoisten yksilöiden keskuudessa yhä edelleen on niin suuri, että heidän jälkeläisensä hyvin pystyvät täyttämään ensiksi mainittujen vähenemisestä syntyvät aukot. Mutta tuloksena tästä on vuosi vuodelta lisääntyvä kansanaineksen huononeminen. Parhaat ja hyvät perintöosat katoavat ja niiden tilalle tulee huonompia ja ala-arvoisempia perintöosuja."

Tähän sopii hyvin viittaus englantilaisten rotuhygieniää harrastaneiden näkemys yhteiskunnan luokkajaosta, jossa uhkan väestön laadulle muodostavat alimmat luokat, joissa esiintyy mm. eniten rikollista ainesta.

Rotuhygienian määritelmä ja taustaa

Mitä sitten on rotuhygieniä eli eugeniikka.

Yleisesti eugeniikalla tarkoitetaan niitä yhteiskunnan valvottavissa olevia toimenpiteitä, joilla voidaan parantaa tulevien sukupolvien rodullisia ominaisuuksia. Varsinaisen eugeniikan (tulee sanoista eu hyvä, oikea, genos suku) perustajana pidetään Francis Galtonia, Charles Darwinin serkua. Samanaikaisesti myös saksalaisella

maaperällä düsseldorfilainen lääkäri Schallmayer julkaisi teoksensa "Uhkaavasta ruumiillisesta rappiosta". Rotuhygieniä pyrki tutkimaan kaikkia niitä tekijöitä jotka voivat vaikuttaa tuleviin sukupolviin ruumiillisesti ja henkisesti. Perimän katsottiin olevan tärkeimmän väestön laatuun vaikuttavan tekijän. Siksi parhaimman väestöaineksen säilymiseen oli kiinnitettävä huomiota. Englantilaisen eugeniikkaliikkeen johtajan ja Galtonin laboratorion perustajan, Francis Galtonin mukaan meidän tehtävämme, suorastaan eettinen velvollisuutemme on ohjata kehitystä niin, että ihmisistä tulee onnellisempia ja terveempiä. Vuosisadan vaihteessa rotuhygieniä eli eugeniikka oli maailmankatsomuksen kaltainen. Galton oli kiinnostunut Darwinin evoluutioteorian soveltamisesta ihmisiin.

Hän katsoi, että evoluutio ei ollut vain menneisyyteen kuuluva, vaan tulevaisuuteen suuntautuva asia. Ihminen ei ole vain kehittynyt vaan alati kehittyvä laji. Rotuhygienisen liikkeen kannattajat halusivat pelastaa tulevaisuuden ja estää kulttuurin tuhon. Heidän mielestään väestö oli maan suurin rikkaus ja sen laatua oli varjeltava. Englannissa jotkut eugeniikan kannattajat uskoivat, että eugeniikka korvaisi pian poliittiset puolueohjelmat. Toisille eugeniikka oli tulevaisuuden tiede, joka teki tarpeettomaksi filosofian historian ja spekuloinnit.

Rotuhygieniä jaettiin usein kahteen osaan: positiiviseen rotuhygieniaan, joka keskittyi kasvatukseen, valistukseen ja propagandatyöhön ja negatiiviseen rotuhygieniaan, jolla tarkoitettiin avioliittokieltoja, eristämistä tai sterilisoimista.

Rotuhygienisen liikkeen ja ajattelutavan tausta on monisäikeinen. Menneisyydestä löytyy useita linjoja, jotka johtavat rotuhygienisen liikkeen voimistumiseen. Rotuteoriat tarjosivat sellaisenaan perustelun toiseen rotuun luettavan kansan alistamiseksi. Kuitenkin vasta silloin, kun omaa kansaa tai kansanosaa aletaan puhdistaa vieraista rodullisista vaikutteista tai kun sen laadullisuuteen ja perimään aletaan kiinnittää huomiota, puhutaan rotuhygieniasta.

Uuden tieteenalan, perinnöllisyystieteen uskottiin ratkaisevan monia hankalia ongelmia. Sekä rikollisuus että alkoholismi selitettiin perinnöllisistä tekijöistä johtuviksi. Myös kaatumataudin, mielisairauk-

sien ja keuhkotaudin uskottiin periytyvän. Mikä oli näin ollen helpompi ratkaisu kuin yrittää estää huonon perimän vaikutukset? Rodulliset perusteet osoittautuivat helpoiksi selitysyrityksiä silloin, kun muut selitysyritykset eivät onnistuneet. Syntyi myytti huonommista kansoista ja ihmisistä.

Kaikkialla Euroopassa rotuhygieniset liikkeet voimistuivat 1900-luvun alussa, erityisesti 1910-luvulla. On laskettu, että ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä ilmestyi amerikkalaisessa aikakauslehdissä enemmän artikkeleja eugeniikasta kuin esim. asumiskysymyksistä, slummeista jne. Vuonna 1923 julkaistuun eugeniikan bibliografiaan sisältyi n. 9000 nimikettä.

Käsitykset ihmisen perinnöllisyydestä olivat vuosisatamme vaihteessa varsin erilaisia nykyihmisten tietoihin verrattuna. Biologien ja tilastotieteilijöiden tietoa popularisoidessa kääntyivät käsitteet toisiksi, tieteestä tuli kvasitiedettä.

Pohjan rotuhygieninen liike sai perinnöllisyystieteen saavutuksista. Merkittävin perusta rotuhygienialle olivat aluksi Weismannin tutkimukset ituplastasta eli perinnöllisyysplasmasta. Weismannin mukaan ihmisessä oli ruumis (sooma) ja ituplasta. Jälkimmäiseen ihminen ei voinut välittömästi vaikuttaa. Oletettiin, että monet vahingolliset aineet kuten esim. alkoholi vaikuttivat suoraan ituplastaan ja aiheuttivat degeneraatiota. Tutkimus keskittyi näiden vahingollisten tekijöiden vaikutuksen tutkimiseen.

Myöhemmin mm. tanskalaisen Johannsenin tutkimukset osoittivat Weismannin teorian puutteet. Johannsen erotti yksilössä ilmiäsun ja perusasun. Perusasun ja ympäristötekijät määräisivät ilmiäsun. Vuosisatamme alussa Mendelin lait löydettiin uudelleen. Mendelismi johti helposti determinismiin. Havaittiin, että oli olemassa eräitä taipumusyhdistelmiä, jotka johtivat määrättyissä ulkonaisissa olosuhteissa yhteiskunnalle vaarallisten luonteiden syntymiseen. Tutkimus kosketteli tylsä- ja heikko-mielisyyden periytymistä, kaatumatautien ja alkoholismin periytyvyyttä. Ensimmäinen vakava hyökkäys mendelismia ja samalla rotuhygienistä liikettä, sen sterilisoi-mis- ja eristämishankkeita vastaan tapahtui jo 1917 Journal of Heredityssä, jossa ilmes-

tyi R.S. Punnetin artikkeli Eliminating feeble-mindedness. Siinä osoitettiin, että tylsämielisyyttä ei voi poistaa eliminoimalla sitä potentiaalisesti kantavia ihmisiä, sillä biologian lakien mukaan sairautta esiintyy piilevänä 10 %:lla Yhdysvaltojen väestöstä ilman että sairaus koskaan puhkeaa.

Vuosisadan alussa keskeisimpiä genetiikan tutkimussuuntia olivat sytologia ja sovellettu genetiikka. Vasta 1930-luvulla populaatiogenetiikka pystyi todistamaan tietyt mendelisin uskomukset vääriksi.

Rotuhygienisen liikkeen taustalla on nähtävä myös eurooppalaisen kaupunkikehityksen mukanaan tuomat lieveilmiöt. Eurooppalaisissa suurkaupungeissa haitat näkyivät alkoholismissa, sukupuolitautilien ja keuhkotaudin yleistymisenä, rikollisuutena sekä itsemurhina ja yhteenkuuluvuuden vähenemisenä. Tieto turmiollisen elämän vaikutuksista oli levinnyt kirjallisuuden kautta moniin koteihin, mm. Ibsenin näytelmät välittivät aikalaisilleen sen, ettei perinnöllisyyden taakkaa noin vain voi heittää pois.

Kaupungistumisen haittojen eliminoimiseksi haettiin tukea maaseudulta. Erityisesti Pohjoismaissa, mm. Ruotsissa, suunnattiin propagandaa kaupunkeihin muuttoa vastaan. Yleisestikin pelättiin että kaupunki imisi maaseudun voimavarat ja maaseutu autoituisi.

Ruotsalaisen Herman Lundborgin elämänohjeita olivat seuraavat:

- "Vältä alkoholia ja sukupuolitauteja
- Muista, että paras perintö, jonka voit antaa lapselle, ei ole raha ja kulta vaan terve sielu terveessä ruumiissa
- Älä myy maatasi
- Ajattele maatyöläinen: Talonpojan työ on tärkein ja terveellinen kaikista toiminnoista
- Älä muuta kaupunkiin. Siellä uhkaavat kiusaukset ja vaarat, jotka voivat koitua sinun ja lapsesi tuhosiksi
- Kasvata lapsia tottelevaisuuteen ja totuudenrakkauteen
- Koveta heidän tahtonsa ja käännä heidät hyödylliseen työhön."

Rotuhygienisellä liikkeellä oli myös työvoimapolitiittisia ulottuvuuksia. Jos syntyneisyys laskisi liian alas, jouduttaisiin työvoiman vajeus täyttämään vierasmaalaisella työvoimalla. Yhdysvalloissa rotuhygie-

niaa ja eugeniikan tuloksia käytettiin hyväksi, kun laadittiin siirtolaisuuslakeja.

Francis Galton

Kaikista ulkonaaisista kehityslinjoista huolimatta on englantilaista eugeniikkaliikettä vaikea ymmärtää ilman, että tuntee liikkeen perustajan Francis Galtonin omaa urakehitystä. Onkin tulkittu, että hänen oma neroutensa vaikutti liikkeen voimaan. Galtonista on haluttu tehdä sankari.

Francis Galtonin (1822-1911) oma kehitystausta on erittäin mielenkiintoinen. Hänen äitinsä oli Erasmus Darwinin tytär ja isänpuoleinen isoisä oli kuulunut kveekari Josef Priestlyn piireihin. Hän kuului Birminghamin teollisuusjohtajiin ja perusti mm. pankin. Galtonin isä jatkoi toimintaa perheyrittysten palveluksessa, mutta harrasti ahkerasti astronomiaa. Francis oli nuorin seitsemästä lapsesta. Hänen invalidi isoisänsä Adele opetti hänet kaksi ja puoli vuotiaana lukemaan ja viiden vuoden ikäisenä hän oman ilmoituksensa mukaan tunsikin latinan kielen rakenteen, osasi kellonajat ja osasi lukea ranskaa. Antiikin kirjailijoita enemmän Francis kiinnostui kouluaikana eksakteista tieteistä. Vanhemmat, jotka toivoivat hänestä lääkäriä, sijoittivat hänet 16-vuoden vanhana harjoittelemaan Birminghamin yleiseen sairaalaan. Täällä Galton havainnoi ja teki systemaattisia kokeita. Galton opiskeli Cambridgessä matematiikkaa, mutta kyllästyi akateemisen yhteisön rajoittuneisuuteen. Myöhemmin hän lähti eksoottiselle tutkimusmatkalle Etelä-Amerikkaan minkä matkan tuloksista hän esitti raportin Royal Societylle. Matkansa aikana Galton havainnoi myös säätilaa, mikä teki hänestä meteorologin. Hän teki myös sääkarttoja. Galtonin elämäkerrassa sanotaan mm. (Karl Pearson, *The life, letters and labours of Frances Galton*, Cambridge, 1930):

”Hänen kokemusvarastonsa oli laaja. Hän tiesi enemmän matematiikasta ja fysiikasta kuin yhdeksän biologian kymmenestä, enemmän biologiasta kuin 19 matemaatikkoa 20:stä ja enemmän patologiasta ja fysiologiasta kuin 49 50:stä biologista ja matemaatikosta tänään. Näihin avuihin on lisättävä vielä ne tiedot, jotka koskevat ihmistä ja hänen tapojaan eri maissa.”

Darwinin teoksella *Lajien synty* tuli ole-

maan merkittävä osuus Galtonin myöhemmälle kehitykselle. Kun Darwin vakuutti teoksessaan, että evoluution raaka-aineet ovat ihmislajin yksilöiden perimässä, Galtonin mukaan ihmislajin edustajat erosivat muista siinä suhteessa, että ihmisillä oli synnynnäisiä kykyjä. Tämä kykyjen jakautuminen ihmislajissa noudatti normaali-jakautumaa. Jakautuman toiseen päähän sijoittuivat nerot, toiseen vähälahjaiset. Galton keskittyi keräämään tietoa neroudesta. Hän keräsi 1000 henkilön aineiston. Se koostui englantilaisten johtosukujen, juristien, armeijan, hallituksen, taiteilijoiden ja papiston jälkeläisistä tavoitteena todistaa, että poikkeukselliset kyvyt kulkevat polvesta polveen. Hänen nimeään kantavan laboratorion suojissa tutkittiin lahjakkuutta ja neroutta. Erityisesti älykkyystestejä on pidetty eugeniikkaliikkeen pysyvänä jälkivaikutuksena.

Galtonin persoonallisuus ja tutkimussuuntaus johtivat siihen, että monet kiinnostuivat tutkimaan sukuja. Tutkimuksissa raportoitiin sellaisista suvuista, jotka ovat vaikuttaneet positiivisesti kansakunnan perintöaineeseen, ja niistä suvuista, joiden keskuudessa yhteiskunnanvastaiset ominaisuudet ovat olleet vallitsevina. Darwinin suku mainitaan Englannista esimerkkinä menestyvästä suvusta samoin Edwarsin suku Yhdysvalloista. Näiden joukosta ei ole lainkaan löydettävissä rikollisia aineksia. Esimerkkeinä täysin arvottomasta suvusta mainittiin 1740 syntyneen Ada Yukenimisen huonomaineisen naisen jälkeläiset. Erään vuonna 1915 julkaistun tutkimuksen mukaan näitä oli kaikkiaan 2820 henkilöä, joista puolet vielä elossa. Lähes kaikki tämän suvun jäsenet olivat jollakin tavoin ala-arvoisia. Useat olivat joutuneet elätettäväksi köyhäintalossa tai tehneet itsensä syypäiksi murhaan. Tehtyjen laskelmien mukaan Ada Yuken jälkeläisten ylläpidosta on aiheutunut Yhdysvalloille 2,5 miljoonan dollarin suuruiset menot. Sukuun kuului v. 1915 600 heikkomielistä ja kaatumatautia sairastavaa, joista vain 3 oli laitoksessa. Jos Ada Yuke olisi estetty jatkamasta sukuaan, olisi Yhdysvallat jo mainittuun vuoteen mennessä säästynyt saamasta lähes 3000 ala-arvoista kansalaista ja se olisi voinut käyttää 2,5 miljoonaa dollaria yhteis-

kuntaa hyödyttäviin tarkoituksiin.

Sukujen degeneraatiota ja kaavakuvia perinnöllisiksi uskottujen tautien leviämisestä esiteltiin kongresseissa ja näyttelyissä. Valistus oikeaan aviopuolison valintaan kuului eugeenisten seurojen ohjelmaan. Luentoja ja filmien avulla varoitettiin luultujen tautien vaaroista. Tietoa perinnöllisyyslaeista jaettiin mm. luentoja muodossa. "Isän synnit periytyvät kolmanteen ja neljälle polveen" -teemaa käytettiin yleisesti.

Erityisesti vuonna 1912 Lontoossa pidetyssä eugeniikan kongressissa käsiteltiin eugeniikan ja muiden tieteenalojen välisiä yhteyksiä, mm. vanhempien iän vaikutusta lasten psykofyysilliseen kehitykseen. Varsinkin konkreettinen ehdotus avioliittoon aikoville oli norjalaisen Mjöenin esittämä ehdotus avioliittokaavakkeen käyttöön otosta, josta ilmeni, etteivät avioliittoon aikovat puoliset sairasta perinnöllistä tautia.

Eugeniikka Pohjoismaissa

Pohjoismaisella tasolla edettiin rotuhygienisten ajatusten eteenpäin viemisessä useita eri teitä. Pohjoismaat olivat yllättävän aktiiveja kansainvälisissä kongresseissa. Mm. norjalaisen Mjöenin nimi esiintyy kansainvälisissä eugeniikkajärjestöjen kongresseissa, milloin alustettaessa alkoholismista, milloin suunniteltaessa sterilisaatiolakeja.

Sterilisaatiota pohtiva komitea totesi vuonna 1929 antamassaan mietinnössä rodun huononemiseen vaikuttaviksi tekijöiksi mielisairauden, heikkomielisyyden, kaatumataudin ja taipumuksen tuberkuloosiin.

Suomessa sterilisaatiolait vahvistettiin vuonna 1935, Norjassa ne oli vahvistettu jo 1934, Tanskassa ne vahvistettiin 1935 ja Ruotsissa 1941. Laki salli tylsämielisten, vähämielisten tai mielisairaiden steriloinnin, jos oli todennäköistä, että heidän jälkeläisensä perisivät saman vajaakelpoisuuden tai joutuisivat heidän sairautensa takia hoitoa vaille. Samoin meneteltiin siinä tapauksessa, että jollakin oli voimakkuudeltaan tai suuntautumiseltaan vaarallinen sukuvietti. Eräin edellytyksin laki salli myös oikeustoimikelpoisen henkilön vapaaehtoisena sterilisoinnin.

C.A.Borgström on vuonna 1958 ilmestynyt

neessä väitöskirjassaan Tillämpningen av lagen om sterilisering i Finland 13.6.1935-30.6.1955 laskenut, että Suomessa tuona aikana sterilisoitiin 276 miestä ja 1632 naista.

Suomalaiset olivat paljon yhteistyössä Uppsalan perustetun rotubiologisen tutkimuslaitoksen kanssa. Suunniteltiin jopa yhteisiä projekteja. Ruotsalaiset kartoittivat eri kansantyyppejä eri puolelta Ruotsia — samoin tekivät saksalaisetkin omassa maassaan. Suomalaiset mittasivat suomalaisen Tiedeakatemian toimeksiannosta ihmisiä eri puolella Suomea. Selvimmin rotuhygienisen liikkeen heijastukset — yritykset jalostaa kansaa — näkyivät suomenruotsalaisten keskuudessa.

Rotuhygienisistä toimenpiteistä pitkävaikutteisimpia ovat olleet toimenpiteet suurperheiden tukemiseksi. Samfundet Folkhälsan -järjestö otti käyttöön äidinpalkinnon Suomen ruotsinkielisillä alueilla. Sääntöjen mukaan palkinnon ehtona oli, että palkinnonsaajan tuli periytyä terveistä suomenruotsalaisista vanhemmista ja että hänellä oli vähintään neljä elinvoimaista henkisesti ja ruumiillisesti tervettä lasta.

Toiminnan ollessa aktiivisimmillaan palkittiin Martha-järjestön esityksestä vuosina 1920-25 yhteensä 514 suomenruotsalaista äitiä. Äidinpalkintojen jakaminen liittyy taisteluun väestön vähenemistä vastaan, sillä väestön kehitysnäkymät suomenruotsalaisten keskuudessa eivät olleet valoisat. Luonnollisesti mukana oli myös poliittista taistelua fennomaniaa vastaan. Suomenruotsalaisten määrän säilyttäminen mahdollisimman suurena takasi myös Suomen läheiset yhteydet Skandinaviaan.

Suomen suomalaisella puolella keskustelu väestön laadullisesta paranemisesta tuli esiin jossain määrin myös Väestöliittoa perustettaessa. Avioliittoneuvoloita oli perustettu moniin Euroopan maihin ja lapsimäärästä annettiin suosituksia.

Eurooppalaisessa kirjoittelussa Ruotsia pidettiin germaaniaalueena. Myös Uppsalan instituuttiin matkustivat maailman kuuluisimmat rotuhygienikot. 1930-luvulla siellä kävi myös saksalaisia, jotka olivat jo kehittäneet mm. erityisen perhetilaston, johon kuului biologisia tietoja. Samoin siellä vierailivat suomalaiset.

Pohjoismaisiin saavutuksiin voidaan kir-

jata ohjelmajulistus, jonka norjalainen Mjøen antoi: Valtiollisten kasvatus-, oikeus- ja terveydenhuoltolaitosten muuttaminen. Uudessa valtiossa olisi ero elämisen oikeuden ja elämän jatkamisen oikeuden välillä. Kouluissa olisi opetettava elämisen taitoja ja annettava painoa esi-isien viisaudelle.

Yhteenvedo

Rotuhygieeninen liike tahtoi asettaa yhteiskunnan edun yksilön etujen edelle. Yhteiskunnan oletettiin tulevan paremmaksi, kun sen perintöaines tulee paremmaksi. Tämä suuntaus sai alusta alkaen paljon vastustajia. Monet uskoivat ympäristötekijöiden parantamisen vaikuttavan yhteiskunnallisen

ten häiriöiden poistumiseen. Ruotsissa Gunnar ja Alva Myrdalin kirja *Kris i befolkningsfrågan* vuonna 1934 nostatti vaatimuksen sosiaalipoliittisten uudistusten tärkeydestä väestökehitykselle ja perhepolitiikalle. Toisaalta populaatiogenetiikan tutkimustulokset 1930-luvulla osoittivat monet tieteellisiksi luullut uskomukset vääriksi. Perinnöllisyys ei ollut yksinkertainen asia, vaan vaikeasti ennustettavissa. Myöhemmin DNA:n keksiminen on antanut uutta tietoa periytyvyyden ongelmaan ja tehnyt sen monimutkaisemmaksi kuin vuosisadan vaihteessa oletettiin.

Esitelmä on pidetty Kriittisen korkeakoulun tilaisuudessa 29.10.1985.

Esitelmä Suomen Opettajain Rauhanliiton seminaarissa Jyväskylässä 22.9.1984.

Kari E. Turunen:

Aktiivinen rauha ja pedagogiikka

Aloitan rauhaa koskevat tarkasteluni ehkä hiukan oudosta lähtökohdasta. Minua nimittäin on itseäni kiinnostanut sanan "rauha" suomalainen luonne ja sen soinnillinen alkuperä.

Suomalaisilla sanoilla on usein varsin poikkeava yleissisältö verrattuna muiden eurooppalaisten kielten sanoihin. Suomen kielen sanat eivät mm. aina tee eroa toisaalta ulkoisen asian ja toisaalta sisäisen elämyksen välillä. Tällainen sana on myös "rauha". Sillä tarkoitetaan niin yhteiskunnallista rauhaa, sodan vastakohtana, kuin myös sisäistä, sielullista kokemustamme.

Suomalaisen kulttuurin syvintä pohjavirtaa voisi kutsua tuntokulttuuriksi, vaikka ulkoa tulevat kulttuurimuodot ovatkin pyrkineet sen tukahduttamaan ja kadottamaan. Suomen kielelle on ollut tärkeätä, että se ei vain ulkoista, esineellistä tarkastelun kohdetta, vaan myös säilyttää siihen elämyksellisen suhteen. Näin suomalaisuudessa onkin parhaimmillaan tavoiteltu asioihin rehellistä ja aitoa, tunnoista nousevaa suhdetta. Esineellistävä suhde on koettu

vieraana ja valheenakin. Laajalle levinnyt ulkoistava oppineisuus on kuitenkin nyt tuhoamassa suomalaista aitouden ja rehellisyyden kaipausta.

Suomen kielen sanat ovat yhä säilyttäneet varsin läheisen elämyksellisen suhteen niihin asioihin, joita ne pyrkivät ilmaisemaan. Tosin kun "kognitiiviset prosessit", "emootiot", "aggressiot", "depressiot" ja muut "stagnaatiot" lisääntyvät, lisääntyy myös elämän yleinen valheellisuus ja autius. Ihmiset eivät enää tunnista itseään eivätkä ympäristöään.

Sisäisen ja ulkoisen yhteennivoutuminen sekä kielen soinnillinen sattuvuus on ollut se elämänmaun lähtökohta, joka on säilyttänyt suomalaisen kulttuurin vaikeissakin puristuksissa. Etteivät nämä väitteet jäisi aivan ilmaan, meidän on lyhyesti tarkasteltava sitä, mihin nämä väitteet perustuvat, ja ennen kaikkea etsittävä sanan "rauha" soinnillista alkuperää.

Kielten sanoissa, mutta erityisesti suomen kielen sanoissa on sellaista "korkeampaa onomatopoeetiaa", joka pitää yllä asian

yhteydessä koettua elämystä ja sen ja sanan välistä yhteyttä. Emme nyt välitä sellaisista sanoista, jotka selvästi jäljittelevät esim. luonnonääniä (lirisee, pamahtaa, suhahtaa jne.). Tarkemmin asiaa tutkittaessa voimme useimpien sanojen kohdalla löytää hyvinkin hienovaraista elämyksen tulkintaa. Sanan soinnillinen asu kertoo asian yhteydessä koetusta elämäksestä, ja erityisesti sanan syvemmästä historiallisesta elämysperustasta.

Voimatta paneutua asiaan yksityiskohteisesti ja perustellen käymme tutkimaan sanaa "rauha". R-kirjaimen esiintymisessä huomaamme kielessämme tiettyä johdonmukaisuutta. Se tuntuu liittyvän pyöriivään, riehuvan, nopeaan liikkeeseen. Tällaisia ovat esim. sanat riehua, raju, raha, pyöriä, renki, reipas, riivattu jne. Tietysti esiintyy vaikeaselkoisempiakin yhteyksiä. Emme puutu tässä asian moniselkoisuuteen.

Voimme tarkastella A:ta ja U:ta nyt erillään, mutta tärkeämpi on diftongi AU. A:n tiettyyn hämmästyksen ja avautumisen elämyslaatuun (esim. ahaa, avara, laaja jne.) liittyy U:n ylöspäin pyrkivä, kuumempi elämys (esim. kuuma, hurja, huuma, uuni, puu jne.) Diftongi AU esiintyy mm. sanoissa lauta, nauha, aurinko, auvo, autio, vauhu, sauhu, kauhu, pauhu, taulu, lauma, kauha, jne. Jos opimme kuuntelemaan sanojen elämysarvoa, huomaamme tiettyä johdonmukaisuutta diftongin AU esiintymisessä. AU-elämystä voisi kuvata hämmästyksen avoimuuden ja eteenpäin aukeavan mahdollisuuden yhteenliittymäksi.

HA esiintyy puolestaan sanoissa havahdus, havaita, hassu, hame, haaveilija, hatar, paha jne. HA liittyy selvästi jonkinlaiseen havahtumiseen, mutta myös johonkin joka on nyt jotenkin käsitetty, oivallettu, hallussa.

Sanan "rauha" soinnillinen mieli on aluksi hämmästyttävä, mutta sitä riemukkaampi on tietysti sen elämys-soinnillisen alkuperän löytäminen. R kertoo suuresta sisäisestä liikkeestä. AU syvästä ja arvokkaasta kunnioituksesta, jostain suuresta ja auvoisesta. HA kertoo tätä kautta tapahtuneesta heräämisestä, havahtumisesta, saavutetusta mahdollisuudesta. RAUHA ei ole suinkaan liikkumattomuutta, kuolemaa, lepoa, autiutta.

Kun vetäydymme luonnonrauhaan, se on parhaimmillaan vahvaa, täyteläistä sielunliikettä, joka ei ole kuollutta hiljaisuutta, vaan sisäisten elämysten täyttämää, voimakasta hiljaisuutta. Rauhassa palautuu kymmene arvioida kirkkaasti asioita, vastaanottaa elämän syvimpiä totuuksia.

Yllättävästi monien muidenkin kielten sanoissa esiintyy samaa R:n mukanaan tuomaa aktiivisuutta kuin suomen kielen sanassa, joka kuvaa samalla ulkoista ja sisäistä rauhaa. Tällaisia ovat esim. ro, fred, Ruhe, Frieden, eirene. Rauha on koettu elämyksellisesti sisäiseksi täyteudeksi (pleroma) tai aktiiviseksi liikkeeksi.

Tietenkin monet teistä, jotka olette oppineet ajattelemaan ns. "tieteellisesti", koette ainakin aluksi kovin kevytkenkäiseksi edellisenkaltaisen erittelyn. "Tieteellisyys" on käsitellyt sielunsisältöjämme, erityisesti ajatteluamme niin, että meillä on persoonallinen taipumus pyrkiä esineellistämään tarkastelun kohteemme, jopa silloin kun siinä on aivan olennaisia elämyksellisiä ulottuvuuksia. "Tieteellisyydessä" on omaa oikeutettua pyrkimystensä, mutta sivutuotteenaan se yleensä kehittää autiota, kyynistä, itsestään irtautuvaa persoonallisuutta. Tieteellisen maailmankatsomuksen paineessa moni asia tuntuu "epätieteelliseltä", mutta on kuitenkin totta.

Ottakaamme ainakin olettamuksena se, että rauha merkitsee sisäistä täyteläistä tilaa ja henkistä aktiivisuutta, samoin kuin ulkonaista toimeliaisuutta. Tosin mekanistinen, atomeista ja geometrisista avaruuksista koostuvan maailmankuvan kannalta rauha on liikkumattomuutta ja kuolemaa.

Olennaista on, että meitä on ennen näkemättömän totaalisesti uhkaamassa rauhan vastakohta, sota. Ehkä rauhaa emme oikein ole ymmärtäneet, mutta sodan ymmärrämme liiankin hyvin. Tavoitteenamme tulee olla sodan estäminen. Mitkä sitten ovat oikeat keinot sodan ehkäisemiseksi? Ihmisen maailmassahan ei suinkaan ole selvää, että käytetyt keinot johtavat siihen, mihin pyritään; ne voivat johtaa aivan päinvastaiseenkin. On esimerkiksi tärkeätä kysyä, onko syytä puhua kovin yksityiskohtaisesti sodasta ja rauhasta, varsinkaan alle murrosikäiselle lapselle. Lapset tietysti kuulevat asioista ja kysyvät yhtä ja toista. Mutta tarkoituksellinen ja systemaattinen

sodan ja rauhan näkemysten opettaminen johtanee aivan päinvastaiseen tulokseen kuin luullaan.

Lyhyellä tähtäimellä meidän on tietysti ymmärryksemme mukaisesti pyrittävä estämään katastrofi, mutta pitkällä tähtäimellä emme siihen pysty, jos emme jotakin olennaisesti muuta käsitystämme ihmisestä ja kasvatuksesta. Se edellyttää myös olennaista ymmärryksen kehitystä sen suhteen, mitä on tieto ja mikä on tiedon vaikutus ihmisessä. Vaikka lyhyellä tähtäimellä onnistuimme jälleen pelastamaan rauhan, niin pitkällä tähtäimellä maailma tuhoetaan ja tuhoutuu vuorenvarmasti, jollei olennaista kulttuurista muutosta tapahdu. Joka päivä me kasvatamme, siis lisäämme kouluissamme sodan puhkeamisen mahdollisuutta ja se kauhea päivä lähestyy kaiken aikaa. Ja me kuitenkin lisäämme ruutia tynnyriin.

Olenainen hätä nimittäin on ihmisen sielullisen olemuksen ymmärtämisestä. Me emme ymmärrä esimerkiksi lainkaan, että ajattelu on osa ihmisen persoonaa. Ajattelu on erittäin moniulotteinen, monipuolinen energia, jonka dynamiikasta on suurin osa vielä kulttuuritietoisuutemme tavoittamattomissa. Me pidämme ihmisen ajattelua jonkinlaisena tiedonvarastointipaikkana, emmekä ymmärrä, kuinka syvästi opettaessamme kajoamme ihmisen persoonan eräiseen tärkeään energieettiseen, dynaamiseen osaan. Ajatuksia muodostaessamme muodostamme jatkuvasti persoonaamme; sitä persoonallisuutemme osaa, jolla orientoitumme todellisuuteen. Kuinka opimme koulutuksen tuloksena muodostamaan todellisuudesta ajatuksia, sellaisia persoonia olemme.

Luonnontieteet ovat jo vuosisatoja viljelleet omaa menetelmäänsä todellisuuden tarkastelussa. Ne ovat osoittautuneet tehokkaiksi ja ansaitsevat arvonantonsa. Mutta kulttuurisesti luonnontieteiden menetelmä on rehevöitynyt pelkästä menetelmästä maailmankatsomukseksi; menetelmä on ideologisoitunut. Se on tunkeutunut alueille, jonne se ei lainkaan sovellu tuottamatta vahinkoa, esim. ihmisen ja ihmisen kulttuurin tarkasteluun. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että luonnontieteellinen ajattelu soveltuu vain kuolleen aineen tarkasteluun tai se on asiat kuolleeksi tarkastelua.

Kuitenkin opetussuunnitelmien ja kirjo-

jen tasolla luonnontieteiden ei-välttämättömänä sivutuotteena syntynyt maailmankatsomus, luonnontieteellinen materialismi, on läpäissyt koko koululaitoksen. Tarkastelu on pirstovaa, ulkoistavaa, esineellistävää, informaattista, abstrahoivaa, elotonta jne. Tämä tosiasia ei sinänsä merkitsisi mitään, jos olisi kysymys tietokoneista. Mutta tämän maailmankuvan kohteena on ihminen ja erityisesti eräs hänen persoonallinen dynaaminen energiansa, nimittäin hänen ajattelunsa. Koululaitoksemme on ennen kaikkea maailmankatsomuskoulu. Se pyrkii valjastamaan lapset ja ihmiset teknis-informaattisen maailmankatsomuksen palvelijoiksi ja palvojiksi.

Kulttuurisesti on puute ymmärryksestä, jolla näkisimme, miten määrätynlainen ihmisen ajatusolemuksen käsittely vaikuttaa ihmisen kehittymiseen. Ihmisen kehityksen eräs puolihan on hänen sisäisten energioidensa kehittyminen. Ympäristöllä on virikkeellinen tehtävä näiden energioiden kehkeytymisessä, mutta ympäristö myös usein ehdollistaa nämä energiat omaan käyttöön.

Mitä vaikuttaa luonnontieteellisen materialismin mukainen informaation kaatamisen lapsen olemukseen. Mikä on tuollaisen maailmankuvan yleisilme? Meidän on visusti jo ymmärrettävä, ettei tiedolla ole mitään itseisarvoa, vaan sillä on arvoa vain suhteessa ihmiseen. Tiedon tuottaja ja jakaja on moraalisesti yhtä vastuussa kuin minkä tahansa mahdollisesti vaarallisen tuotteen valmistaja tai levittäjä. Tähän asti on toimittu kuin sokeina, Mefiston ohjaamina, kuvittelemalla, että tiedolla ("tieto-esineellä") ei ole mitään moraalisia ulottuvuuksia.

Tärkeintä on oppia näkemään, miten aina määrätynlainen tieto avaa ja sulkee inhimillisiä mahdollisuuksia. Mitä se toisin sanoen tekee ihmisen persoonalle? Kun me tätä pohdisimme riittävästi, me pian näkisimme, kuinka sielullisesti autioittavaa on kasvaa vain pelkkään informaatioon, esineellistävään, mekaaniseen, logistiseen, luettelemaan ajatteluun. Jopa uskonnon opetuskin on nykyään informaattista koulussa.

Monet lapset joutuvat jo nyt kasvamaan omissa perheissään "tieteellisessä" ilmapiirissä, jota vielä mekaaniset laitteet vahvis-

tavat. Koulu vahvistaa omalla yleisilmeellä abstraktia autiutta. Kun tämän oivaltaa, alkaa ymmärtää, kuinka me todella laitamme kaiken aikaa ruutittyntyä, joka varmasti räjähtää ennen pitkää. Ihmisten sielut autioituvat ja heidän minuutensa heikkenevät. Monet lapset eivät sitä kestä.

Ajattelun väärinkäsittely olisi ehkä jottenkin siedettävissä, mutta olennaisempaa on se, ettemme paljonkaan vielä ymmärrä tunteiden olemuksesta ja dynamiikasta. Voimma alkaa oivaltaa, kuinka autiota sielunelämää koululaitos kasvattaa ja hätäntyytä siitä, mutta tämän jälkeen saatamme törmätä avuttomuuteen löytää toisenlainen suhde asioihin. Tunteiden kasvatuksen täytyy lähteä lapsella aisteista, väleistä, muodoista ja sävelistä. Lapsen elämänymmärrys on konkreettista ja aisteista lähtevää. Silloin vapautetaan ja saatetaan liikkeelle ihmisen elämän kannalta välttämättömiä energioita, jotka tekevät elämänkokemuksen täydeksi.

Abstraktin kielen ja maailmankuvan välttäminen ja runsas mielikuvien ja mielikuvituksen viljely merkitsevät lapsen sielunelämän elämänkuohkeuden, aktiivisuuden ja liikkuvuuden viljelyä. Nyt me pyrimme tietämättämme ajamaan lapsen kipsiin ja tukahtuvaan kehitykseen. Tämä näkyy jo selvästi uusissa opiskelijasukupolvissa. Monet ovat jo suorastaan patologisesti vaikea-asteisissa häiriöissä. Lapselle annettava opetus olisi aina puettava elämyksiin ja mielikuviiin.

Tunne-elämä on yhtä olennainen laatu ihmisen sielunelämän perusenergioita kuin ajattelukin. Ehkä syvimmiltään paljon ratkaisevampikin elämänkokemisen ja onnistumisen kannalta kuin ajattelu. Tunteissa on nimittäin paljon suurempaa pakottavuutta kuin ajattelussa, ajatellaanpa vaikka ahdistuksen ja pelon tunteiden vääjäämättömyyttä. Kun tunteiden huomioonottamista ei juuri tapahdu opetussuunnitelmien ja opetustapojen tasolla, merkitsee se tietynlaista tunteiden alkeellistumistakin. Autioitumisen ohella leviää siis tietty primitiivisyys.

Luultavaa on, että tulevaisuudessa nuorison on yhä vaikeampi saada suhdetta esim. aitoihin taiteellisiin elämyksiin ja he joutuvat hakemaan välttämättömän elämyksellisen kokemuksensa hyvin primitii-

visistä lähteistä. Ymmärrys inhimillisen elämän dramaattisiin liikahtuksiin katoaa. Nuoret hakevatkin jo hyvin ankaria primitiivisiä elämyksiä ja tulevat ilmeisesti tulevaisuudessa etenemään yhä suurempaan primitiivisyyteen. Joskus jo vilahtelee tunnelmia kuin odotettaisiin jotain "kielteistä messiaasta", joka tempaisi valmiiksi käsitellyt joukot primitiiviseen raivoon ja pimeään tuhon toivoon. Ehkä Suomi ei ole ensimmäisiä "pimeän messiaan" seuraajia, mutta joukot syöksyvät varmasti pian täälläkin mukaan. Tätä ei tule pitää pelkästään minään vertauskuvana, vaan kun aikaa pannaan riittävästi, tämä voi olla varsin todellista jonain päivänä. Itse asiassa politiikassakin tämä on jo näyttäytynyt, jopa hallituksen tasolla, puhtaasti teknokraattisen vallan ja primitiivisten tunteiden yhteenliittymänä, vaikka nämä ovat vielä syntyneet toisesta lähteestä kuin tulevaisuuden kauhukuvat.

Ihminen voidaan siis tuhota ajattelultaan. Hänet voidaan kasvattaa jonkin maailmankatsomuksen välikappaleeksi, tieteen ja tiedon etäispäätteeksi, joka toteuttaa nurkumatta tätä uskirkollisuutta. Näin näyttää jo toteutuneen uuden opiskelijapolven kohdalla. Tunteiden viljelemättömyys johtaa ajattelun autioitumisen ohella tiettyyn kyynis-primitiiviseen perusasenteeseen todellisuutta kohtaan. Moni teknikko ja tietokonemies varmasti jo elää toisella jalallaan tässä maailmassa, jos ei ole löytänyt jotain muuta, joka tasapainottaa sielullista elämänkokemusta. Moraalisen paineen alla moni käpristyy tätä kautta pahoihin sielullisiin ristiriitoihin, jopa psykopatologiaan. Mutta mitä tapahtuu, jos joku vapauttaa moraalisen ylimmän patoamat tunnot ja kylvetty maailmankatsomus toteuttaakin olemuksensa, ja peto pääsee todella irti.

Ihmisen sielunenergioita ei voi käsitellä mielinmäärin. Niissäkin on omaa olemustaan ja kehityksen lainalaisuutta. Eikö ihmisen olemuksen kehittyminen ole olennaisempaa kuin häneen suunnattu ulkoinen tarkoituksiperäisyys.

Ajattelun ja tunteen ohella kolmas inhimillinen sielunlaatu on tahto. Aikuisen ihmisen elämässä tekevä ja tahtova suhde todellisuuteen on sekä sisäisesti tasapainottava että elämän välttämättömyyksien kan-

nalta kaikista olennaisinta. Aikuinen tosin pystyy myös toiminnan pidättelyyn, tarkasteluun ja harkintaan. Lapsi on kuitenkin ensisijaisesti tahtova, tekevä olento aina murrosikään asti ja jossain määrin sen jälkeenkin. Tekevä suhde todellisuuteen on lapselle erityisen tyypillistä. Lapsella ei ajatuksenmuodostus ole suinkaan ensisijaista, vaan lapsi oppii ajatuksellisenkin suhteen todellisuuteen tekemisen kautta.

Tahdonkin ulottuvuuksia on nykyisessä koulutusilmeessä vakavasti loukattu. Lapset "tieteellisyyden" ilmapiirissä ja estyneessä tahdossaan todella hyppiöityvät, menevät kipsiin, kärsivät jännitysoireista. Tai sitten ehkä, mikä voi olla parempaakin, purkavat aggressiivisesti pettymystään. Lasta ei kuitenkaan tule vain pistää tekemään asioita. Lapsen tekemisen tulee syntyä siitä elämysvirikkeestä, jonka lapsi kasvattajalta saa. Lapsellahan on pakonomainen tarve purkaa elämyksensä teoiksi. Näin hänen sielussaan säilyy elävä elämyksellinen ja tekevä suhde maailmaan.

Tekemisen kautta lapsi usein aivan luonnostaan ja lähes huomaamattaan oppii monimutkaisiakin asioita, joiden abstrakti opettaminen ehkä olisi tuottanut hänelle vaivoja ja estymistä. "Tekemällä opettaminen" elämysten kautta on kouluikäisten pedagogiikan olennainen sisältö. Näin säilytetään sielunelämän kuohkeus ja luonnollisuus eikä kuitenkaan tarvitse tinkiä opetussuunnitelmien tarkoituksellisuudesta. Emme voi tässä puuttua tietenkään asiaan sen koko monipuolisuudessa laajuudessa.

Jos me ajattelemme rauhan säilymistä pitkällä tähtäimellä, ts. todella haluamme ehkäistä sodan katastrofin, on meidän ehdottomasti lähdettävä seuraamaan aivan toisenlaista sivistyksen käsitettä kuin mitä me nyt olemme tehneet. Sivistyksen tulee olla kaikkien inhimillisten sielulaatujen ja energioiden viljelyä, jotta lapsi voisi kokea ja myöhemmin toteuttaa täyteyttä sielunelämässään. Koko kuristava nykymuotoisen oppineisuuden valtavirta on tietysti vastassa. Muutokseen tarvitaan siviilirohkeutta. Nyt tarvitaan todella juuriin menemistä, radikaalisuutta. Juuriin menevä radikaalisuus on ollut pitkään haudassaan, akatemi-soituneena, hengettömän oppineisuuden vankina. Ihmisen olemuksen ymmärtävää kapinaa tarvittaisiin, tai sitten me tuhou-

dumme yhdessä, nimenomaan yhdessä.

Rauha on siis sisäisen aktiivisen sielunelämän tila, joka mahdollistaa myös toime-liaan ihmisen. Näin myös rauha ulkoisena yhteiskunnallisena asiana on helpommin saavutettavissa. Yksipuolinen ihmisten kasvattaminen aivan kuin koneistaa ja lataa ihmistä ja yhteiskuntaa kohti katastrofia. Lyhyellä tähtäimellä voimme yrittää kaikkia järkeviä keinoja sodan estämiseksi, mutta onko ihmiskunnan jatkuvasti odoteltava tulevaisuudessa sitä kauheaa päivää, jolloin katastrofi kuitenkin alkaa toteutua? Jos suunta ei muutu, katastrofi tulee varmasti. Mutta jos katastrofilta säilyisi vielä kuitenkin eläviä ihmisiä maapallolla, tarvitsevat he ainakin sitten todella kipeästi uusia ajatuksia, uuden lähtökohdan sivistykselle, ettei katastrofi ainakaan heti uusiintuisi.

Maailmanlaajuisesti tilanne on toivoton. Reaganismin ja kansallissosialismin välillä ei ehkä ole enää kovin suurta eroa, vaikka poliittiset lähtökohdat ovat näennäisesti eri lähteistä. Syvimmiltään voi meilläkin olla täällä ainakin tulevaisuudessa samat voimat vastassa, vaikka ne tulevatkin ehkä eri suunnasta ja ovat vielä varsin heikot. On hyvä muistaa, että materialismissa, teknokraattisessa elämänsenteessä ja fasismissa on sama henkinen ydin, vaikkeivät ne aina varsinkaan valistuneessa kansalaisessa yhdisty. Kulttuurisesti ne kuitenkin tukevat toisiaan. Tekniikastahan me emme tule luopumaan. Siksi sen kyynisoivaa vaikutusta on tasapainoitettava toisenlaisella kulttuurilla.

Menneissä koulunuudistuksissa on hyvän ohella paljon piirteitä, jotka omalta osaltaan koneistivat ja latasivat tuhon en-teitä. Tämä ei tietenkään ole missään mielessä syytös esim. yksityisiä kasvattajia kohtaan, vaan ilmiö on kulttuurinen, poliittinen ja yhteisöllinen. Kuitenkin alamme elää sellaisia vuosia, jolloin hyssyttelevällä, asioita silittelevällä ja peittäväällä puheella ei ole enää oikeutta. Hän, joka ei sano, vaikka uskoo näkevänsä, syyllistyy. Olkoon pyrkimyksemme aktiivinen, täysi rauha. Siihen luo edellytyksiä vain sisäisen elämän ja inhimillisesti korkeimpien laatujen viljely. Muuten tuhoudumme yhdessä, mikä onkin asian ainoa lohtu.

Irtonumero 15,-

TUOMOLA MARTTI
VAINAMCISENT 23 A 16
00100 HELSINKI 10

Kirjoittajat:

Hietala Marjatta, dosentti, Helsinki

Lindqvist Martti, apul.professori, Helsinki

Riihimäki Aapo, johtaja, Jyväskylä

Taipale Vappu, pääjohtaja, Helsinki

Tuomi Arvi, opiskelijapastori, Jyväskylä